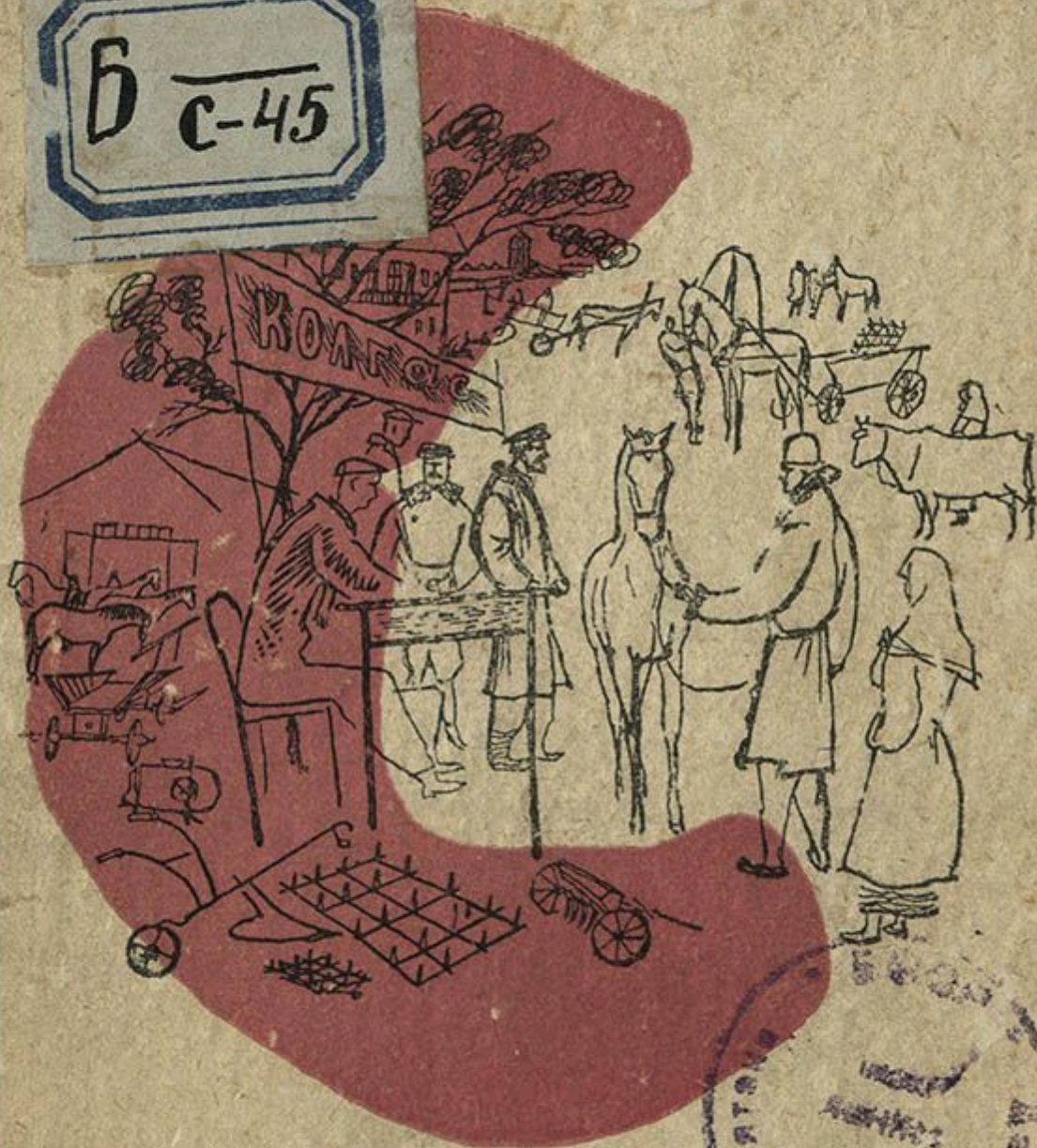

Бол 48013

С Н Т Б Т А И

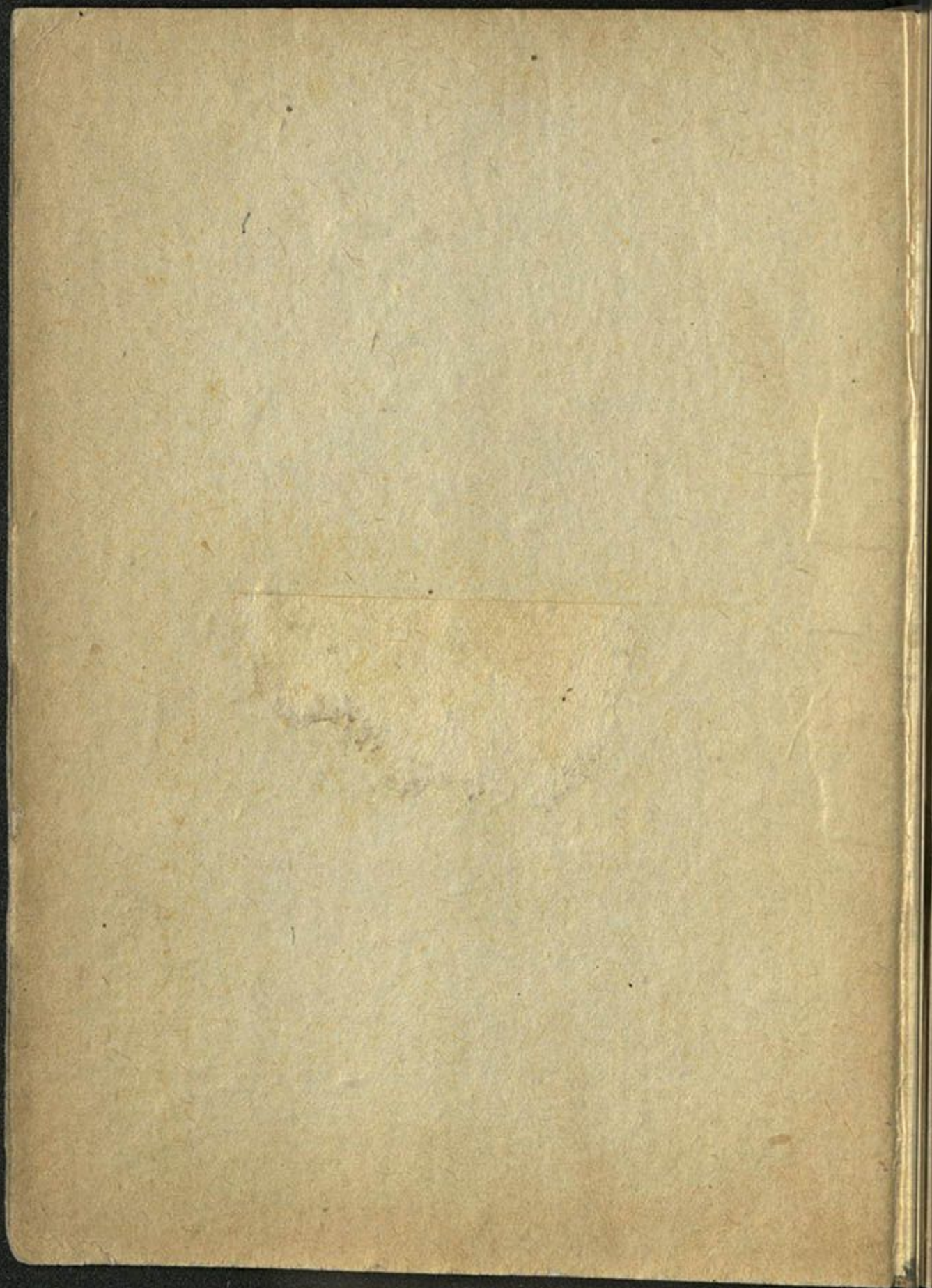
ШУГАЕ

Б С-45

СОНЦА

БДВ • 1930

ЧНКА СКРЫГАН

Б С-45

1945

u
—————
22224

ЯНКА СКРЫГАН

8
Б А 48013

8 / 6-45

Б А 48013

ШУГАЕ СОНЦА

КНІГА ФАКТАЎ

Бел. аддзел
1924 г.

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К — 1930

25. 1. 4. 2009

Заказ № 1245. 3.000 экз. (3³/₈ арк.). Галоўлітбел № 3089.

Друкарня БДВ імя Сталіна.

ПА ДАРОЗЕ

— Не-не,—гаворыць яна,—угледзяць людзі, суседзі, ды нагавораць чорт ведае чаго. Скажуць, што нават прыняць ня ўмела. Каторы год як ня бачыла брата, а гэта зайшоў па дарозе, дык нават падвезьці не парупілася. Я ўжо цябе хаця за сяло правязу, а там—калі ты так хочаш пехатой ісьці—дык ідзі!

Яна запрэгла кабылу. Яна ня хоча пусьціць мяне аднаго з сяла.

Едзем.

Восеньскі ветраны дзень. Палеткі—выгінаючыся па ўзгорках, упіраюцца у сіль, у лясы, у сёлы. Шэрымі, галоднымі ляжаць яны. У іржэўнік парванымі, патузанымі ніткамі паўпляталася павуціньне. Адзінока па загонах скрыгоча каменьямі плуг. Чалавек нокае на каня. Паволі крочыць, ня спускаючы з баразны вачэй. Сунімаецца. Крукам выгнуўшы сьпіну, з-пад ног вырывае камень і кідае ў камяніцу.

— Гэй!—сьвіснуўшы пугаю, паганяе ён.

І зноў ціха. Толькі ветраная поўзь. Толькі гнуткая восеньская дарога.

Я азіраюся кругом. Тут праходзіла маё дзяцінства. З прагнасьцю я перабіраю яго ў памяці, прыглядаюся да гасьцінцаў, да раскарачыстых старасьвецкіх дзічак на межах, пазнаю, чые гэтая стаяць ветракі. Вунь там, з боку, Падлужжа. Некалі яно здавалася далёкім, а гэта, мусіць, пабольшала і стаіць зусім пры дарозе. А наперадзе, мусіць, Сьцяпкоў? Так! Сястра кажа, што гэта Сьцяпкоў. А вунь з боку, і Калінка і Старасельле. Як, аднак, усё пазьмянялася. Павыростала. І не пазнаць. А прайшло толькі сем год.

— От, братка, — кажа сястра, — ты ўжо нават пазабываўся, як што і зваць, ты ўжо зусім ачужэў.

Ня ведаю—можа і ачужэў я, а толькі хочацца як мага больш наглядзецца наўкола, прыпомніць, одэтую забытую, але добра знаёмую восеньскую ціш.

Сястра паганяе кабылу. Калёсы трасуцца па камяністай дарозе, барабаняць. Узгоркі зьмяняюцца новымі загонамі. Вузкімі, нуднымі, як сама восень. І неяк дзіка, крыўдна, што некалі, яшчэ пры мне былі гэтыя самыя даўжэразныя шнуры з дзічкамі і з бур'янамі на межах. Яны ніяк не зьмянілася і ад таго здаюцца вельмі пукатымі.

Гэта неяк мучыць мяне. Я думаю, што і сястры рупіць гэта, і пытаюся:

— Дакуль вы жыцьмеце так, Ульяна?

— Што?—пытаецца яна, не зразумеўшы.

— Дакуль у вас будуць гэтыя шнурышчы?

Яна ня ведае, што адказаць. Яна нечага шукае ў сабе. Тузаецца, ня можа знайсці слоў. Я пачынаю здагадвацца. Мне шкода робіцца і сястры, і і зямлі, і гэтых сямі год.

— А хто ведае дзе лепш! Калі-ж неяк страшна пачынаць.

Мы пачынаем спрачацца. І я пазнаю: яна зусім дваістая. Яна зусім на раздарожжы. У яе шмат чужых, не сваіх думак. Мне ўспамінаецца гутарка з настаўнікам:

...сельсавет.

...кулацкая лінія.

...тры гады панства...

Значыць, ад таго я так і не пазнаю Ўльяны— гэтае першае селавое дэлегаткі. Значыць, ты паддалася, Ульяна, а хіба-ж не на цябе гледзячы я пісаў „Затоку ў бурах“, аддаючы табе ролю Алесі? Не, не такою я хацеў сустрэць цябе, сястра!

— Вунь новая будыніна відна,—кажа яна пад'яжджаючы да Грэску.—Гэта—сямёхгодку пабудавалі з самаабкладаньня. Дык неяк і добра робіцца, як бачыш, што пайшло на карысьць. Цяпер-жа і Каця вучыцца там, ды так-жа хапаецца за навуку, што і сказаць нельга. Толькі там кніжкі нейкае не хапае ёй. У яе нават і запісана якое.

І яна пачынае расказваць, як меншыя дома так-сама бегаюць у школу, як трудна, што няма работнікаў, што ў іх бываюць частыя пажары і што ніяк ня ўзьбіцца на добрае жыцьцё. Тады зноў за-

ходзіць гутарка пра колгас і пра гэтыя бяздольныя шнуры. Яна згаджаецца, што гэта было-б і добра, але няма каму першаму ў іх пачаць, што толькі адзін настаўнік бярэцца, але яго ня слухаюць, бо ён ня ўмеючы робіць гэта і толькі запужвае.

Яе голас звонкі, яшчэ зусім малады, запальчывы—падае ў восеньскі вецер, рвецца і блытае ў каўняры кажуха.

— Но-о-о!

*

За Анупраўскаю гарою—грэбля. З калдобіны ў калдобіну перакідаюцца драбіны. Памаленьку, адна за адною мінаюцца падгалістыя бярэзінкі, грабкі. Наабапал скошанае рыжае балота. На гары вяграк. Журавы курлыкаюць, стройна, ключом хаваючыся за лесам.

— Но-о-о!

З-за аглабель раптам вырасьлі плечы. Суконны палітон, заложаныя назад рукі з кіёчкам гойдаюцца, не адступаючы ад аглабель. Пасьля рукі рашчапіліся, адна палезла ў кішэню і дастала шабэту. Тады другая ўзяла пад паху кіёк, а зьліняўшая варшаўская шапка нагнулася ўперад.

— Ны, пашла-а!

Кабыла тузанула, і чалавек параўняўся з сядзеньнем. Старанна ўкрываючыся ад ветру, чалавек круціў папяросу.

— Добрага дня, куды гэта ідзеш?—пытаецца Ўльяна.

Чалавек падняў галаву і пырснуў вачыма:

— Здарова! У Грэску быў. А ты-ж куды?

— От мабыць у дарогу—падкідайся!

Чалавек зайшоў з другога боку і ўкінуўся ў перадак. Патузаўся крыху, урымсьціў ногі, а тады паправіў казырок і падняў голаў. Гэта быў гадоў 24 хлапчына з шэрымі вачыма, круглым задзёрыстым тварам і шчарбатымі зубамі. Вочы глядзелі гарэзна, упорчыва. На іх нізка насядалі бровы, і ад таго здавалася, што вельмі вузкая і глыбока сядзелі яны. Нос сьмешна задзіраўся ўгору і паказваў дзьве круглыя мясістыя ноздрыны. Верхняя губа налягала на папяросу і здавалася цяжкаю.

— У Грэску быў,—кажа ён зноў,—шукаў бляхі, бо крыху на страху не хапае, але ў коопэрацыі няма і мабыць давядзецца ў Менск ехаць.

— Дык вы ўжо трохі і забудаваліся?

— А ты-ж як думала? Хлявы, гумны пастаўлялі, хаты от канчаем ды будам і жыць. У нас там і не пазнаеш тае пусткі, што была. Будынкi спрэс новыя—зіхацяць.

Я ведаю гэтую пустку—Ляды. Гэта вялікае між лясоў гала пана Мельнікава. Гала няроўнае куп'істае, а пасярод яго стаяў чуб старасьвецкага лесу—„Сахран“. Казалі, што ў тым лесе вадзіліся ваўкі. А гэта людзі будуюць колгас. Зьнесены раскарчованы лес, павыцярэбваны кусты, а пасярэдзіне пасталі сядзібныя будынкi.

Чалавек з жарам расказвае, як дорага даецца ім гэты колгас, як цяжка было зразу пачынаць і як ім увесь час перашкаджалі Рымашы.

Сястра слухае. Яна чула, што гэты чалавек гультай, абібок, а гэта так горача, так зырка ён гарыць работаю. Значыць, гэта мана, значыць, і ў іхным сяле перашкаджаюць Рымашы, Семачкі ды іншыя валасныя старшыні—людзі змаглі раскарчаваць лес, выцерабіць поплаў—зрабіць зямлю,—а яны баяцца параскідаць свае межы, паламаць даўжэразныя трохвярстовыя шнуры.

Чалавек канчае, а Ўльяна яшчэ доўга думае. Драбіны паволі гойдаюцца па калдобінах. Па такіх калдобінах варочаюцца, мабыць, і думкі. Цяжка, непаваротліва. Ад таго нават углыбіліся, нават пацінелі вочы.

Шугае вецер, нязграбна па небе варочаюцца, адна адну наганяюць, хмары.

— Цяпер яшчэ нуднавата, а зараз павесялее,—сьмяючыся кажа чалавек.—Яшчэ жанкі нашы ня ўсе пераехалі. Ня кончаны хаты.

— І твае няма?

— У Камені яшчэ.

— Ой, глядзі ты,—весялее раптам і Ўльяна,—пакінуў адну, а там возьме хто дый прыласуецца. Кабеціна-ж маладая.

— Колькі таго і клопату,—жартам адказвае чалавек,—што ён адкусіць яе? А калі што якое, то мне работы будзе менш.

Ульяна звонка сьмяецца, а ў яго ад жарту зусім хаваюцца вочы і тырчыць дзіркаю вывалены зуб.

Грэбля мінулася, і кабыла ідзе трухам. З боку пачынаецца лес! Пахне вільгацьцю і гнілатою. Каля карчоў кучамі растуць апенькі. Асовыя лісты пачырванеўшы абрываюцца і цяжка падаюць на дарогу.

*

— Ого, ты не кажы, Ульяна—думаеш, лёгка было нам рабіць? Нялёгка. Я яшчэ ўперад быў нагледзеў гэтую мясьціну—разы колькі хадзіў туды, абыходзіў, вымацаваў. Станеш—глядзіш-глядзіш—і страх бярэ: як пачынаць, з кім пачынаць і з чым. Балоты, лясы, куп'ё. За што тут, думаеш, узяцца спачатку?

— Знашлося было пяць чалавек. Прыходзілі. Глядзелі. Рашылі больш сілу падбіраць. Ну і набралася шмат: з Замосьця, з Рудні, з Покаршава, а чалавек колькі ажно з-пад Ігуменя нашлося. Адусюль, як кажуць, па чалавеку. Брат мой старэйшы таксама быў упісаўся і нават у праўленьне папаў. Ну і пачалі патроху калупацца. Як глядзелі здалёк, то і нічога было, а ўзяліся за работу—і ад сэрца адлягло. З цямна да цямна жаўрэеш—і нідзе ніякага знаку. Ну, другія і давай нзад лататы даваць... А брата жонка выпісала.

— Як выпісала?

— Ды так і выпісала. Як насела на яго—не пайду і не пайду. Прывыкла—як коопэратарам яшчэ

быў, цукеркі паядаць, а тут трэба было за работу ўзяцца—не захацела. Адзенецца барыняю, бывала, дый сядзяць, а ты ёй выслугоўвай. Паршывая, трэба сказаць, жонка ў яго, а ён таксама ня лепшы—прыліп да бабскае спадніцы. Грызе яго жонка, а ён у колгасе нэндзу толькі наводзіць. Ня вытрываў урэшце, уцёк да яе,—ну яго к чорту! Гэта не работнік!

Чалавек змоўк. У Борках праз загоны кабыла павярнула нацянькі. Нехта выскачыў і нарабіў крыку. Дарога павярнула паўз лес, нырнула ў волкую восеньскую сьлізь. Вецер шмыгаў над галовамі па аголеным верхавіньні. Унізе стала ўкрадліва ціха.

— Цяпер галоўнае нам з будоўляю канчаць трэба,—перадумаўшы, гаворыць чалавек.—Гады два пагаруем, папакутуем, а там жыць будам як лепш ня трэба. Ты ведаеш гэтае месца? Разрабіўшы яго, гэта будзе зялёны рай. Зямля—паплавы, сенажаці—рэдка знайсці. Як ягада. Але лёгка нічога не даецца.

— А добрыя ў нас сабраліся хлопцы. Валаводзілі колькі нас, колькі цкавілі, бэсьцілі, пужалі—а не паддаліся. Казалі: сабраліся гультай, абібокі—а гэтыя абібокі зямлю ракам паставяць. Мы думаем тут шмат чаго зрабіць. Першае—нам трэба каровы. Галоў 20 ужо закуплена. На малочную гаспадарку ў нас усе ўмовы. А наладзім, паднімем гаспадарку—возьмемся будаваць і свае заводы. Малочную ў першую чаргу, а тады пільню, а тады і яшчэ сёе-тое. Мы, брат, таксама сваю пяцёхгодку маем...

Чалавек усё расказвае. Ён да таго захапляецца сваёю гаворкаю, што кожнаму слову хочацца верыць—няма як ня верыць яму. Гэты невялікі суконны чалавек зусім непазорны, а якім аграмадным полымем гарыць яго нутро! І такіх іх сабралася шмат. А хто хоча рабіць, хто верыць у гэта—той зробіць! Сястра слухае. Яшчэ больш углыбляюцца, яшчэ больш сінеюць вочы. Якая пакута з гэтымі даўжэразнымі—за край сьвета—шнурамі.

— От, да дзіва што бывае. Паслухаеш самога чалавека,—кажа сястра,—і верыш яму, і ахвота бярэ, а ў нас як нагародзяць чорт ведае чаго на гэтыя колгасы, дык аж страх бярэ. Гэта-ж летась яшчэ былі прыжджалі да нас, каб організаваць, дык дзе там—нічога ня вышла. Семачка як сабраў да сябе поўсяла, дык як спаіў, дык ніхто і рукі не падняў. А я таксама здурнела пад старасьць—маўчу. На мяне от і Янка крычыць ужо, а мне брыдка і прызнацца, што я так асталася ззаду.

Я зноў пазнаю Ўльяну. Як добра, што я цябе знаходжу, сястра, і ты сама аглядаеш сваю дарогу. Ты хочаш заўважыць сваю памылку.

...сельсавет.

...кулацкая лінія.

...тры гады панства—

ня дзіва, што можна было аслабнуць, адыйсьці назад. І калі ты цяпер пільна ўглядаешся недзе наперад, сплюшчыўшы сіняватыя азяркі воч, я знаю:

у цябе складаецца рашэньне. І за гэтае рашэньне я—хоць ня ўмею—а хачу цябе расцалаваць.

— Вунь наша і гняздо відно,—перарывае маўчаньне чалавек,—бач, дзе мы аселіся.

Сіць. Волкая ветраная поўзь. Управа, праз парасьнік, праз кусты відны будынкi. Блішчаць новымі гонтамі стрэхі.

— Ну, мне і злазіць пара. Ужо блізка. Я от сюдэю нацянькі і пайду. Дзякаваць!

— А няма за што,—кажа сястра,—што гэта значыць такою дарогаю падвезьці чалавека. Усё адно як улегцах.

— Ну, мала што. Бывайце здаровы!

Паправіўшы шапку і паставіўшы каўнер, ён закрочыў у бок, паўз пасёлак. Восеньскі вецер дзьме яму ў твар і расхільвае крысы палітона. Яны адзімаюцца назад, цялёпкаюцца і б'юцца то адна, то другая па сьцёгнах. Тонкія—некалі крамныя, шырокія з галіфамі—порткі прадзімаюцца наскрозь і трапечуцца. І ад таго, што ён згорбіўся і падаўся наперад, налягаючы на вецер, шырока ступаюць яго ногі, нязграбна, крыва ставячыся вялікімі ботамі. Што раз усё далей і далей матляецца яго фігура, пераступаючы вецер і золь, так упэўнена крочыць гэты чалавек, што, здаецца, яшчэ чутны нават абцасы яго ботаў.

✱

Гэта пашоў новы, аграмадны чалавек.

1929—1930, Менск

ПОДЫХ ВЯСНЫ

Старасьвецкімі дрэвамі паабрастаў паабапал шлях. Пагнуліся, пакурчыліся бярозы. Дуплі правальваліся на цэле ранами. Адсыхаюць, бразгаюць па доле сукі. Многа людзей праехала па шляху, многа гадоў ветрам прасьвістала па бярэзьніку, а кожны гнуў, кожны патузаць хацеў за тонкія зялёныя касьнікі, што з галавы аж да ўзьмежку гойдаюцца. І павыскубалі гэтыя касьнякі, і зграбнасьць маладую выскублі, гарбы, куксы папакідаўшы.

І вось так—бярэзьнікам старым трапечучы, з узгорку на ўзгорак гойсаючы—цягнецца старасьвецкі шлях. Улетку гальлём зялёным шуміць ён, а ўзімку адзінока ныюць на слупох драты.

Бясконца ўядаецца далячынь. Бясконца падымаюцца прысады і вечна шолах нейкі кіпіць у іх. Калі ідзеш па такой дарозе—вялізная здаецца яна, а чалавек маленькім-маленькім робіцца, і думаецца:—хоць простая, вытапаная калея, а зблудзіць ён у сваёй мізэрнасьці.

Мала чаго перадумаць можна, ідучы ў вялікай дарозе. І ніколі не дадумаеш да канца. Чым больш ідзеш—тым больш астаецца думаць.

У лагчыне, праз мост пераскочыўшы—каленам заламаўся шлях. Бокам неяк, угнуўшыся на ўзгорку, улева пабеглі прысады. Направа ўзгорак падымаецца высока, а па ім мітузь параскідаліся будынкі. На стрэхі налягае сад, а поруч парк раскашувецца вялічэзнымі ліпамі. Вясною ліпы паробяцца густымі, шумлівымі; тады цёмнымі сьцежкі між іх пастануць і—радасным, маладым павевам дыхацьме адтуль сама вясна. А парк шырокі, густы. А ліпы тоўстыя, разложыстыя. Шмат гадоў пашло на тое, каб выгадаваць іх.

Некалі пан быў тут. На самую рэчку налягаў плячыма дом. Сьпераду ганак сходцамі ў кветкі ўпіраўся, а ззаду на стромым беразе прымайстравалася вэранда. Адсюль пан з паняю любіў глядзець, як заходзіць сонца. Тады чырвонаю рабілася рэчка, адвячоркам ціха застывала, як ля самагубцы застывае кроў.

У семнацатым пана страсянулі. Жонка з пуду душу ў рай аддала. Дачка за мяжою вучылася—там і засталася. Пісала дадому лісты—берагчы маёнтак прасіла, бо гэта ўсё скончыцца і яна прыедзе дахаты. Не дабярогся. Горб нагадаваў; пакудлачылася, пасівела чупрына, ногі цыбатымі пасталі—пакінуць давялося маёнтак.

Вецер па гумнах гуляць пайшоў. Сова пад стрэхамі палазаводзіліся—хрыпаюць як панскія сулдыгі ў дарозе. У злосьці—тады яшчэ ў кастрычнік—апаражнілі селавікі запаветныя скарбы, змоўк старасьвецкі парк.

А зямля пахне, праправа...
Надакучыла ялавець—рук чалавечых запрагла,
заныла зямля.

Прышлі аднойчы карычанцы да парабкоў.

— Збраць зямлю хочам. Ня робіце самі—пус-
туе, а ў нас і кавалку няма.

— Самі знаем цану, а чым рабіць будзеш—усё
парасьцягана! Што зробіш, калі пару плугоў пало-
маных ды канча платамі выцірае шэрсьць?

— А дасюль што рабілі?

— Тое, што і вы.

Карычанскі каваль Дубейка голас падаў.

— Тое, што і вы!.. Ня тое! З таго боку сіню-
таўшы як забралі кавалак ад лесу—і карысьць ма-
юць. І канюхоўцы добра зрабілі, што пад сяло от-
руб забралі, а ў вас, мабыць, зашмат засталася,
што гульма гуляе. От мы і прышлі пагаманіць:
рабіць можам, а свае ня маем.

І нічога не дагаманіліся карычанцы. З парожным
дахаты пайшлі, а пасья знайшоўся нейкі чала-
век, назваўся Камільскім і падбухторыў парабкоў
гаспадарку супольную зрабіць. Тады і Дубейка
прышоў, прышлі і селавікі. Паталкавалі, пасвары-
ліся, бедната з багатырамі пацягалася за чубы, бо
апошнія да сябе зямлю збраць хацелі. Прагала-
савалі. Колгас назвалі „Зоркаю“, але шмат давя-
лося палажыць сіл, шмат папакутваць, каб гэтая
зорка засьвяціла, каб цяпло ад яе засачылася.
Рабіць ня было чым. Валілася работа з рук, надзея
трацілася, што калі-небудзь вылюдзець можна будзе.

— Пагналіся. Трасцу схапілі!

— З голымі рукамі наробіш. Скавытаць так будзеш—ніколі нічога не нажывеш.

— Зразу нічога ня робіцца. Табе каб яйцо ды аблупленае.

— На андынары лепш было жыць?

— Век так пракорпаешся і здохнеш, як сабака, кавалка хлеба ня бачыўшы. Згары ты няхай, жыцьцё такое!

Цешыў Камільскі. Дубейка як вол лямку цягнуў.

Цяжка было падымацца па дарозе ўгору. Селавыя багатыры бокам ставіліся, схаўрусавалі з ппом. Беднату нацкоўваць пачалі—быту не давалі.

І ўсё-ж не паддаліся колгасьнікі.

І ўсё-ж такі вырасьлі.

Налягла колгаская зямля на селавую—на грудзі, здавалася, налягла—дыхаць зрабілася цяжка. Прыплюшчылася, знягеглела сяло. Затузалася ў сударгах кулаччо, злосьць у нутры запяклася награм.

— Вымуць, валацугі, духі!..

— Бяльмом на ваччу паселі!..

А паселі моцна. І кожны дзень відно праз рэчку, як шныпарацца на ўзгорку людзі. То галасы адтуль перакідаюцца, то машына тарахцець пачне, горш за ўсё, што разрастаецца, люднее будоўля.

От і цяпер—насталая вясна, адпусьціла зямля і закіпела работа. Мала спэцыялістых сваіх—муляры, пільнікі, будавальшчыкі патрэбны—з гораду нават

некалькі чалавек прывёз Камільскі. Завіхаюцца тыя, ватэрпасы, нарожнікі ў работу пушчаюць, вымерваюць, выгадваюць, — і ў раскопанай зямлі падымаецца падмуроўка. Камандуюць гарадзкія тутэйшымі работнікамі, і растуць пад гэтую каманду сьцены.

Побач перасыпаюцца старыя будынкi. Пахне бяровеньнем, смаловымi дошкамі. Старэнькі Наум прыплюшчвае левае вока—прыглядзецца трэба, ці добра вугал прыпушчаны—драчом глыбей каля сукоў пацягне. Востра ўядаецца сякера ў цьвёрдае драўлянае мяса, разам са шчэпкамi разьлятаецца тонкі стальяны звон. Варочаюць на зрубе бяровеньні—пазы высыкаюць—роўны, шчыльны павінен быць нямецкі вугал.

— Гатова ў цябе, Лявон?

— Гатова... чакай хвілінку.

Маленькую пазюрынку пальцамі дастаў, далоняй згроб. Бліснуўшы, калываючыся паляцела яна ўніз.

— Гатова! Вярні!

— Шчыльна прыстала. Як у цябе?

— Добра!

— Ну, і ладна! Падавай!

— Унь тое давайце!

— Падыма-а-ай!

— Раз-два—разам!

— Ггэп!

А Наум з долу задзірае ўверх голаў. Крывіцца рот, жмурыцца вока—далонь прыстаўляе да казырка. Можа і папраўляць нічога мужчынам ня

трэба, але пільна сочыць ён. Прыгледзіцца так у адну мясьціну, застоіцца і доўга нешта думае. Тады выгнецца шыя, закаламуціцца крыху вока і на губе адтатыркне вус. А не—уніз у трэскі ўтоўпіцца і—чым ямчэй работа пойдзе, тым больш будзе думак.

Старэнькі зусім Наум, а на рабоце яшчэ духу другім задасьць. Невялічкі, шчупленькі такі, як верабей. Порстка яшчэ варочаецца, а на тонкіх нагах шырэзнымі здаюцца майткі і цяляпаюцца ў каленях. У колгасе Наум лічыцца перадавіком і нават гаманіў з сакратаром, каб у партыю паступіць. Пра гэта ён даўно падумаў, але ня ведаў толькі, ці прымаюць такіх старых як ён, ці не.

І от, прыставіўшы далонь да казырка, ён глядзіць на рыштаваньне.

— Добра ці не, дзядзька Наум? — пытаецца Лявон.

— Тады скажаш, як зробіш, а цяпер рана. Рабеце так, каб добра было,—жартуе ён.

— А гарэлка будзе на барыш?

— Каму што, а Зьмітру гарэлка!

— Як-жа ён бяз гэтага абыдзецца!

Зьмітру паднялі на рогат. Каб хто другі—нічога можа і ня было-б, а Зьмітрок слабасьць да зелья гэтага меў і кожны ведаў—ад-душы сказаў чалавек.

— Годзе!—абарваў Наум.—Па-мойму, ты сабе гавары, сьмейся, але-ж і рабіць трэба. А то ўжо і на тапарышча ўзапрэцца. Дзе-ж тут спор будзе?

— Верна, мужчыны, тут і закурыць няма часу,

— А сьпяшацца таксама няма куды. Хмары на-
ходзяць, ці што?

— Калі то было, каб Зьмітрок куды рупіўся.
У яго і дзеці самі на гнаі растуць.

Мужчыны зноў засьмяяліся. Зьмітру стала не па
сабе. Ніколі бо яго ня слухаюць.

— Кладзі!—сярдзіта буркнуў на Паўлюка.

Шнур лёг да бярвяна, за шчэмачку зачапіўся,
аддаўся пылком.

— Адбівай!

На водшыбе каля дарогі сталюгі цыбытамі на-
гамі ўклешчыліся ў зямлю. Пілавалі. Ветрам адся-
валася пілавіньне, далёка глуха храплі пілы. І сё-
лета Цярэшкавых Сьцяпан наняўся на работу.
Дома ўправяцца, а ў колгасе ён можа зарабіць,
дый Аксеня сяды-тады пакажацца на дварэ. Пілуе
Сьцяпан, шырока раздаюцца плечы, уверх рыт-
мічна ўскідаецца піла—сачыць трэба, каб рэз роўна
па шнуры накіраваць, а пачуецца голас які жа-
ночы—і павернецца на яго Сьцяпан. Рупесак нейкі
засеў у нутры, усёадно як згубіла яго там Аксеня.

Каб гэта вечар настаў хутчэй...

Але дзень цягнецца марудна. На сталюгі ўскі-
даецца другое бярвяно—клінам разганяюцца дошкі,
каб слабчэй хадзіла піла. Варушацца мужчыны.
Стук. Шоргат. Глухія дзеравяныя ўдары. Тонкі мэ-
талёвы звон. Галасы.

За стайню тупае каля парнікоў гароднік. Паад-
кідаў маты—паскручваліся на край яны валёнка-
мі—у душныя каморкі няхай зазірае відно.

Перагарам, гноем аддае зямля. Тоненькімі, зялёнымі лісткамі з-пад шкла вызірае радзіска, салата. Вельмі далікатныя, вельмі кволенькія пялёсткі сьмяшком нейкім, радасьцю пырскаюць. Гароднік прыглядаецца да іх, адчыняе вечкі—пальцамі праўляе каля расьлінак зямлю.

— Ну-ну, чаго сагнулася. Выпрастацца трэба, от так,—як да дзіцяці прыгаварвае ён.

І так падыдзе да кожнага парніка. Гноем абложыць дзе-колечы, мышку спужае, паглядзіць—зусім ці трохкі адгарнуць трэба мату, тады возьме люльку, на бярвяно сядзе пад стайняю і пусьціць дымок.

Шавеліць пальцамі сухімі сад, мокраю карою дыхціць. Падсыхае, тужэе зямля. Пад узгоркам—ніжэй апала рэчка—высокімі пасталі берагі. Плешчацца па краёх вада, жвірынкi маленькія вылізвае; гладзіць, прыхарошвае пясок. Сьмешнымі, далікатнымі папраскакалі зялёныя храсткі. Забыліся некалі ў рэчку сплысьці—засталіся на поплаве лужынкi. Галовы жоўтыя парашчэпвае зараз там лопух. З вербаў пазьдзімае вецер каткі. Вокам сплюшчаным задрэмле рэчка, перакінуўшы ў дне кавалак неба.

... Сьвежы, густы шугае вецер.

... Мнуцца за лес валакном лёгкім хмары.

... Сопкая пахне зямля.

... Вясна.

1929 г.

КРОКІ І ДНІ

I

Гнуцца дарогі па ўзгорках, рыпіць пад палазамі сьнег—едзеш—ліпнуць, прыціскаюцца да зямлі сёлы; ляскі, парасьнік гібее па лагчынах, а дарога прападае, зноў выпроставаецца—і канца ёй няма. І сёлы, і лагчыны, і прылескі—вёрстамі, сельсаветамі—прасторы колгасу „Бальшавік Беларусі імя ЦК КП(б)Б“. У колгасе сорак чатыры насялёныя пункты. Трыццаць тысяч гектараў зямлі.

Цэнтрам колгасу зьяўляецца мястэчка Родня. Маленькае, нягеглае мястэчка. І пазнаць яго можна па тым, што стаіць у ім белая цагляная царква, а на царкве, замест крыжу, сьцяг чырвоны палыхаецца ветрам. Гэта новы раднянскі народ. Культурны сельсавецкі асяродак.

Дрэнна жылося некалі ў Родні. Сабраліся працоўныя яўрэі яшчэ ў 1919 годзе і на панскай зямлі зрабілі арцель імя Розы Люксэмбург. Тады збоку, па шляху ў Клімавічы, яшчэ другія будынкі колцам пасталі—арганізаваўся новы яўрэйскі колгас „Прогрэс“.

У першым было пяць сем'яў. У другім—шаснаццаць.

Зашныпарыліся колгасьнікі па зямлі.

Год, другі... да 1929 жывуць. Маемасьць, гаспадарка расьце і бачаць сяляне кругом: разам, коллектыўна жывуць і куды лепш за іх. Працавітымі, сумленнымі аказаліся яўрэі-колгасьнікі і, калі пачалі організоўваць вялізны трыццацёхтысячны колгас—самі заявілі, што разам, у адно зьліцца трэба і разам працаваць.

— Мы-ж на людзях, на вачох скрозь жылі, яны самі бачылі, што мы не гультаі, а мазалём сваім усё набывалі,—кажа колгасьніца-яўрэйка Заранкіна,—дык яны зразу і сказалі, што хочуць разам з намі жыць. А нам яшчэ лепш. Што-ж мы варт былі-б адны—маленькаю жменькаю.

„Прогрэс“ і „Роза Люксэмбург“ уліліся ў 7.000 членаў колгасу „Бальшавік Беларусі“.

II

Гнуцца дарогі па ўзгорках, рыпіць пад палазамі сьнег—едзеш—не абагнаць сельсавецкіх вёрстаў.

— Зразу нас здорава цкавалі,—кажа хурман прогрэсавец,—мне самому тры разы будавацца даводзілася. Паправішся, акрыяеш крыху—возьмуць дый спяляць. Ой, цяжка даводзілася нам...

Ён расказвае, якая крутая была дарога іхнага колгаснага жыцьця. Сьмяяліся кулакі, радаваліся

тады. Перашкаджалі, нацкоўвалі скрозь і прарочылі скорую сьмерць.

З горкі крута павярнулі санкі. Захропалі капыты па вылашчанай селавой вуліцы.

— Захады,—кажа хурман,—а унь і абагульваюць.

На рагу, у завулку натоўп людзей. Мужчыны, бабы ў выкрайчастых магілеўскіх кажухох. Па калені анучамі паўкручаныя ногі—мякка ступаюць лапці па натоўпаным сьнезе. Натоўп гудзе, шавеліцца. Шныпараць пад нагамі дзеці.

Двор застаўлены санямі, вазкамі. Наверсе—дугі, хамуты, падсядзёлкі, аброці. Пырхаюць у хлявох абагуленыя, пастаўленыя ўжо коні. Ацэначная камісія вокам прыкідае вартасьць пазвожанае маемасьці. У кароткім паўкажушку пісар, сагнуўшыся над зэдлікам, па чарзе выгуквае:

— Сані!

— Восем!—адказвае з натоўпу камісія.

— Хамут!

— Дванаццаць.

— Дуга!

— Дзевяцьдзесят капеек.

Старанна запісвае пісар сказаную камісіяй цану. Пахукае на пальцы, патрэ адна аб адну рукі і—зноў зашоргае аловак.

— Хто далей?

— Аўдзеенка Апанас, пішы!

— Што ў цябе?

— Ды ўсяго пакрысе. Пішы.

Зноў выгуквае пісар. Зноў адказваюць з натоўпу.

Жартуюць бабы. У камісіі іншы раз сьмешнага чаго-небудзь запытаюцца, а тады і мужчыны слова да-рэчы прыкінуць.

— А скажэце, калі от я ў сваты захачу паехаць—ці дадуць мне каня?—пытаецца сьмяючыся хлапчына.

— Я як-жа, ды не твайго здохлага, а самага лепшага, што ў Тамашовых забралі,—адказвае за камісію нехта.

— Ну, то і добра. А я думаў, што ўжо і нежанатым астануся.

— Цяпер дзяўчата ў сваты ездзіць павінны, а ня хлопцы—па-новаму.

— Ёг-га, не дачакаецца,—падзадорваюць дзяўчаты.

На двор узьехаў стары камлюкаваты чалавек. Чорная была некалі барада—свіца густа папра-скакала. Паблыталася густымі кучаравымі ніткамі.

— І ты, дзед, прыехаў?

— З бабаю нават... Злазь, баба, ды на шлюб хадзі.

— Давай, давай.

Падступілася камісія да вазка. Падсунуў бліжай зэдлік пісар.

— Конь!

— Шэсьцьдзесят.

— Вазок!

— Дванаццаць.

— Хамут!

— Дуга!..

— От і абвенчаны мы з табою, старая. Злазь з воза, чаго сядзіш, ды хадзі пацалуемся. Нанаважыць пачынаць будам.

У жартах, паволі вырвалася тая з нягеглых сукаватых рук, а растапыраны яны былі шырока, здавалася—каб не раздушыць гэтае старэнькае няпрыкметнае бабулькі.

— Кончана? У Васькоўку цяпер. Камісія!

На вуліцы сустрэлі напакаваныя плугамі, баронамі сані. У Родні арганізавана вялікая кавальская арцель. Абагулены інвэнтар везьлі рамантаваць.

У Васькоўцы захапіў вечар. Папрыносілі ліхтары мужчыны. З пазапрэгванымі коньмі папрыяжджалі. Рыплівая тупаніна па сьнезе. Гутаркі. Спрэчкі. Зноў выгукваў пісар, зноў адгуквалася ацэначная камісія. Два вялізных гумны спаражнілі—тры дні стойлы, ясьлі рабілі—зрабілі агульныя вялізныя стайні.

— От так цёмначы стаўляй, каб нават і ня знаў, дзе твой.

— А я свайму сама сена яшчэ закіну, дальбо-ж шкода неяк,—зашчыравала кабеціна.

Ад ліхтара, у цемень стайні адлучылася кароткая карчукаватая фігура. Да кабеціны падышла, калі зацягнула папяроску—чыгунны імшалы твар асьвяціўся з пукатымі, нізкімі сківіцамі. Праваю нагою ўперад ступіў чалавек, грузна пачаў:

— От я скажу—не разумна гаворыш ты, Аўдоця. Што за перажытак буржуазнае ідыдуалы. Няма

цяпер ні твайго ні майго, а разам так як соцыялізма, супольна значыць. Ага, не ідыдуал, а калікціў тут, от што.

— Ясна,—падхапіў другі голас.

— То я-ж нічога, яй-бо, ну так само нек.

— Само,—пераказаў чалавек.—Стаўляй от дзе—хамут, ды дугу, ды падсядзёлак вешай от тут—бач, знарок пароблена...

Да дванаццаці гадзін ночы ля стаень тупалі селавікі, а калі пісар загарнуў паперы—паволі зарыпалі на сьнезе дахаты.

III

— Раней кулакі шмат перашкаджалі, кажа старшыня колгасу Сьмялоўскі. То агітавалі, то паклёпы рабілі, а тады разбазарваць жывёлу пачалі. Пробавалі і страляць. А гэта, як страцілі грунт, беднату, дык цяпер на хітрыкі пашлі—стараюцца ў колгас пралезьці. Так і пручь, ды такімі добранькімі пасталі, як авечачкі. Як абагульваеш—першы вызываецца, самы найпрыкладнейшы колектывісты. Некалькі і ў нас пралезла, але пачысьцім. Шмат яны папсавалі нам. І яшчэ псуюць...

Старшыня лажыцца на лаву. Ные загіпсаваная пакалечаная нага.

— Натрудзіў,—кажа ён.—Натузаешся так за дзень, а тады хоць адсякай. Сёньня здорава давлялося ваяваць. Яшчэ прабуюць арудаваць—раскулачвалі. Нам здорава цяпер памагаюць студэнты.

Над Клімаўшчынаю, над „Большавіком Беларусі“ маскоўскае беларускае студэнцкае зямляцтва ўзяло шэфства. „Большавік Беларусі“ будзе месцам, дзе маскоўскія студэнты будуць праходзіць практыку. Вясною прышлюцца тры аграномы і дасьледчая экспэдыцыя. Будзе зроблена дапамога трактарамі, кадрамі, партыйнымі сіламі, консультацыяй. Сёлета зямляцтва адпусьціла 2.000 рублёў.

А гэта прыехала сем чалавек—ударная брыгада.

Па выгіністых магілеўскіх дарогах штодзень яны рассыпаюцца па сёлах, каб, зрабіўшы вялікую справу, паехаць назад, на вучобу, ведаючы, што задача, узложаная на іх, выканана. Не адны студэнты. У „Большавіку Беларусі“ моцны свой мясцовы актыў. Шчыльна нітуецца вакол партыйных і комсамольскіх сіл бедната. Таму цяжка паварушыцца цяпер кулаком і падкулачнікам. Хоць ангеламі прыкідаюцца яны, але клясавым чуцьцём перадавое колгасьніцкае часткі распазнаюцца яны.

Хіба паверылі Людагоўскаму кулаку з хутара Бярозаўка, Раднянскага сельсавету, што ён бедненькі, што ў яго нічога няма? Ён скардзіўся, хваліўся лапцямі, а пад падлогаю, у печах, за абразамі аказалася пахаваным сала, мяса, палотны, сукно, аўчыны ды гібель усялякага добра. На ўсякі выпадак Людагоўскі схаваў туды-ж і зброю—паразьбіраўшы, часткамі—наган, бярданку, патроны. А зразу Людагоўскага можна было прызнаць за старца і яму паспачуваць.

— Гэта жонка... Яна ў мяне заўсёды ўсё крадзе ды хавае... і я сам ня ведаў,—апраўдваўся Людагоўскі.—Як мне з ёю, скажэце, разлуку ўзяць?

Нават „разлуку“ гатоў узяць. І гатоў... пайсьці ў колгас.

А кулак Кашынскі систэматычна ездзіў па сёлах. Рабіў „пасяджэньні“.

— Колгасы... а бачыце як ад нас усё цягнуць. Нават за бульбу ўзяліся, бо ім трэба карміць маскоўскіх рабочых. Хочуць каб мы рабілі на новых паноў-комуністых...

Згадзіўшы пачынае з другога. Зусім хітра.

— На вясну будзе вайна. Ведаеце чаму яны так сьпяшаюцца з колгасамі? Бо яны не ^{сапраўды} дадзержаць, а нас хочуць зноў паном у рукі аддаць. Прыдуць палякі, тады дзе дзенешся, калі ў цябе нічагусенька свайго няма? Пазаймаюць свае маёнткі, тады ты ня знойдзеш свае гаспадаркі, а будзеш як вол на яго рабіць, я кажу.

І яшчэ іначай. Гэта ўжо бабам.

— У калякціве будуць усіх кляймаваць. Так гэта кляймо на ілбе паложачь і нідзе ты з калекціва не ўцячэш. А дзяцей усіх таксама абагуляць. Ня будзе твайго і майго, а ўсё разам і ты ня матка яму. І жонкі разам будуць. Хто якую захацеў, такую і возьме, а ня то што ты сама выбераш. Такі закон...

І яшчэ. І не адзін Кашынскі. І многімі спосабамі.

Кашынскага сама бедната застала за „работаю“. Застала і „прыкрыла“ як сьлед.

Кожнаю раніцаю—па выгіністых магілеўскіх да-
рогах—рассыплюцца комсамольцы па сёлах.

— Абагульваць?

— Ага. Хто брыгадаю, хто па адным.

— Мяне куды?

— У Грышына?

— Мяне?

— А мяне?—пытаецца судзілаўская комсамолка,
што асталася адна.

Ня ў крыўду, а так, проста думалі: няхай ад-
пачне. Сказалі:

— Ты дахаты.

— Чаму дахаты? Каб мне брыдка было?

Пакрыўджаная ціха адышла ўбок. Горка стала—
паволі крайком хустачкі выцерла выпырнутую
сьлязінку.

— Я дахаты не пайду. Калі ў вас няма работы—
пайду ў сельсавет—сьпіскі рабіць.

Узялі. Паехалі разам.

У Папкове на сход сабраліся. Уступець у ко-
лектыў. Студэнт Федасенка робіць даклад. Пра-
ціскаюцца ад парога на сярэдзіну. Слухаюць.

— От я спрэчкі хачу,—з мыцельніку голас ка-
бечы азваўся,—ну, а як у калікціве калі от турыцу
я маю, што гэта разам і яна будзе?

Рагочуць мужчыны. Доўга адзін да аднаго баро-
дамі варочаюцца, а тады паасобныя галасы—
кожны па-свойму чуцён.

— Дай я ёй скажу.

— Кажы.

— Курыца—што твая курыца? Тут трэба так, як па статуту належыць, а ты сабе хоць і карову май.

— Ды што і казаць. Знаем. Мала што яна...

— Дай, я хачу!

— Ламан?

— Ламану даць. Гавары.

На куфры седзячы, з чорнаю доўгаю барадою, загаманіў Ламан.

— Вот каліціў. А ці добра гэта будзе? Скажам я от трыццаць год жыву і бачу ўжо. Улетку надые, гэта, хмара—ідзе, ідзе, а глядзіш—дыхнула ветрам і пашыбала хмара ўбок. І скрозь у нас сухэча гэтая—ніколі дажджу ня бывае. Ну, а як у каліціве, як нам усім недарод такі будзе?

— Ну і сказаў,—зарагаталі мужчыны.

— Па твоему ў каліціве горш хмары ня пойдучь ці псавацьмуць больш?

— Чакайце. Чаго тут і гаварыць доўга. Хмара. Ну, скажам, у цябе недарод—і ва ўсіх недарод, а хто-ж табе даваў тады? Нек-жа жыў. Ня толькі-ж твая палоса высыхала. А гэта разам, а калі ў тваім Папкове хмары ня дойдучь, ды няшчасьце якое—радня паможа, разумеш? Гэта-ж каліціў адзін... Нашоў што гаварыць.

— Ну, добра.—Ламан порстка саскочыў з куфра

на сярэдзіну хаты, вылузаўся. Растапырыўся, шапку на патыліцу адагнуў.

— Добра, одэта, скажам, — прысеў, па масьцічных рукою завадзіў, — одэта, скажам, твой шнур, гэта мой, а гэта Грышачкаў. Калі мы па адным жылі, дык кожны па сабе гной клаў, а ў таго не хапіла можа, дык і так было. Ё расло — на тваім шнуры, скажам, як сьцяна, а на маім хоць вошы бі, вот, а цяпер разам, дык як-жа тады будзе расьці пакуль шнуры гэтыя зраўнуеш? На тваім, скажам, была бульба — ты навазіў гною, а на маім тры гады гола, ну? Што-ж цяпер выбіраць гэтыя пустыя шнуры ды гной падвожваць? Як?

— Ты зноў, Ламан, як малы. Што ты нават гэтага не разумееш? — у шэрай сьвітцы сярэдні каржакаваты чалавек тлумачыць пачаў. Падтакнулі другія, казалі, што глупства гэта, не пра гэта цяпер гаварыць трэба. Назад, да куфра падаўся Ламан. Зноў на патыліцы — шапку паправіў, ужо адтуль сказаў:

— Я, братцы, стары. Я так гэта думаў перашкода якая ніто што. А калі гэта нічога, дык чож думаць — я першым іду. Пакуты такое, як дасюль была, я нацярпеўся ўдоваль. Пад старасьць чалавекам пажыць, бо шнуры гэтыя даўно кішкі павыцягалі.

— Тота-ж. Даволі напакутваліся. Можна пачаць і па-новаму жыць.

Доўга яшчэ талкавалі. Абралі ўдарную брыгаду, каб заўтра хлявы агульныя пачаць рабіць. Ламана — конюхам некалі ў салдатах быў — на ўсіх самым

старэйшым конюхам абралі. Вялікае гумно ў Мацейчыка, казалі—сена да другога перавезьці, а там заўтра ў лес—ды каб і стайні былі.

На відне, на золку пашлі па хатах.

V

Трыццаць тысяч гектараў.

Цэнтрам колгасу—мястэчка Родня. Маленькае, нялеглае мястэчка. І пазнаць яго можна па тым, што стаіць у ім белая цагляная царква, а на царкве, замест крыжу, сьцяг чырвоны палыхаецца ветрам.

На белым лісьце паперы аграном Ашурэк накінуў плян. Маленькімі кружочкамі пааднатоўваў насялёныя пункты. Сорак чатыры кружочки. Дзесяць буйнейшых—дзесяць падцэнтраў.

— Трэба будзе зрабіць так,—кажа Ашурэк,—каб была нейкая сыстэма. Усе сорак чатыры насялёныя пункты разаб'юцца на 10 гаспадарак ці, іначай кажучы, эканомій. Кожная такая гаспадарка аб'яднае сабою аб 3 да 5 сёл. Гэта будуць вузлавыя пункты колгасу і—у залежнасьці ад умоў—будуць пасвойму спэцыялізавацца. У Родні, скажам, тэхнічныя прадпрыемствы: млын, крухмалапатачня. У другіх гаспадарках, дзе добрая паша, будзе канцэнтравацца малочна-прадукцыйная жывёла прамысловага значэньня. Тут,—Ашурэк ткнуў алоўкам,—выгаднае месца—будзе сьвінагадоўчая гаспадарка. Тут пчаліная, а адна—выключна птуш-

каводная. Сёлета вясною,—падняў галаву, перадыхнуў аграном.

— Сёлета вясною закладаю першы пробны інкубатар у 50.000 кур. Думаю папрабаваць перш на простых, а тады—завадзкія.

Доўгімі сухарлявымі пальцамі згарнуў паперку. Хусьцінкаю працёр акуллары, падумаў, дадаў:

— Пакуль што будзе цяжкавата. Вясною-ж пушчаем цагельню, каб з свае цэглы ставіць будынкі. У першую чаргу стайні ды гумны патрэбны. У кожнай гаспадарцы, эканоміі трэба ставіць скотныя двары, каб паступова сёлы сьцягваць у цэнтр, а старыя сёлы пакуль што будуць лічыцца рабочымі пасёлкамі. Засявацца сёлета вясною будзем яшчэ па сёлах, але колектыўна.

— У кожнай гаспадарцы працавацьмуць ударныя брыгады па сваёй спэцыяльнасьці. У выпадку слабае нагрузкі яны перакідацьмуцца на другія работы. Прыблізна вось так і будзем пачынаць працаваць...

Прыблізна вось так...

З вясны пачынаецца новае жыццё, пачынаецца новая дарога—дарога ўгору—аграмаднае складанае гаспадаркі „Большавіка Беларусі“.

НА ГРАНІ

I

Малюга ўстаў яшчэ досьвета. Непаваротна адзеў калянныя юхтовыя боты, памыўся, накінуў кароткі з аблямоўкаю кажушок і вышаў на двор. Твар лізнуў крохкі марозік. На ўсходзе неба прасьвечвалася ружоваю тонкаю паперкаю і зразу можна было пазнаць, што неўзабаве адтуль пакажацца сонца.

Ад хаты лядзянкаю—паўз млын, паўз стайні, між рэдкіх сухарлявых дрэвін—дарога спускалася ўніз. Перакінуўшыся праз маленькі мосьцік, дзе збоку на зіму моўчкі прыкархнула маленькая вадзяная сукнавалка—яна падымалася ўгору і ўпіралася ў вялікую браму, а кавалак гэтае дарогі адламаўся, загнуўся ўлева і прысадамі гайсануў у поле.

Стаўшы тут на ўзгорку каля гэтае брамы і павярнуўшыся назад можна ўбачыць мітузь, параскіданыя будынкі. Відны стрэхі. Адсюль можна будзе пазнаць, што там на вотшыбе—доўгія, з цаглянымі ўшуламі і вузенькімі вокнамі—стайні. Проста за Малюгаваю кватэраю—гумны. Цагляны высокі будынак з дымаром—млын. А рэшта—нізкія, невя-

лічкія—кватэры. На ўзгорку за брамаю — стары панскі будынак, дзе месціцца канцылярыя, клуб і некалькі кватэр.

Пасярэдзіне сядзібы працякае рэчка і—ад таго, што на мосьціку зроблена застава—з правага боку яна сабралася ў азярко.

Сьцепануўшы плячыма, хукнуўшы густою параю, Малюга павярнуў да хлявоў. Пачуўшы крокі—з сярэдзіны азваліся авечкі, тоненькімі галасамі, заплакалі ягняткі і гэтымі галасамі абудзілася раніца. У хляве дыхнула гноем, цеплотою і запацелаю шэрсцю. З пярэгарадак кучкамі пратыкаліся мыскі.

— Ты што-ж гэта—маткі свае ня знойдзеш, га? Ых, малеча ты. Хадзі-ж, хадзі, ну. Вось так пасьці трохі, а ня крычаць з кутка. А ты-ж чаго падышла, га? Не акяцілася яшчэ? Пашла.

Пагаманіў з аўцамі.

У хляве—быка па карку паляпаў.

Пацешыўся, палюбаваўся, на дварэ пужку падняў, што ўчора поўначы прыбраць забыліся, а тады накіраваўся да стайні.

Ведае Малюга—нічога за ноч ня здарылася, а от хочацца ўсюды сваім вокам паглядзець. Привык так ужо, каб заўсёды ведаць, што робіцца ў гаспадарцы. Прабяжыць, агледзіць на золку—і на душы спакайней.

Дома жонка ўходжвалася каля печы.

— Мо' будзе-ж сьнедаць?—запыталася, як распрануўся.

— Сьнедаць? А давай, бо пасья часу ня будзе.

На сталае парою задымілася сопкая бульба. Засыкала на патэльні мачанка.

Дзьверы ў хату адчыніліся і ўвайшло трое мужчын. З сабою яны ўнеслі на вусох мерзьякі і тупат намарожаных лапцёў.

— Добрага дня, Якубавіч.

— Здаровы, здаровы, хлопцы.

— Сьнедаеш—кі нуў высокі, падпяразаны, у шэрым халаце, праходзячы далей па хаце.

— А так—прашу і вас прысуседжвацца.

— Дзякаваць. Дома перакусілі.

— То сядайце хаця.

Мужчыны папрымошчваліся. Высокі ў шэрай сьвітцы сеў каля палка на калодцы. Нізкі, карчукаваты стары з лахматаю барадою і шапкаю—на лаўцы. Малады, румяны—прырымсьціўся на зэдліку ў куточку. Маленькая куханька Малюгава—як увайшлі мужчыны—і павярнуцца цяжкавата.

— Ці ня ехаць куды, Якубавіч, зьбіраешся, што каня запрагаюць?

— У Родню. Трэ' зранку скакануць туды, а тады на сход у Нізкае зірнуць трэ' будзе.

— А-а.

— А ў Родню-ж чаго?

— Невялікая і патрэба. Учора нашы майстры не дагледзелі ды на млыне падшыпнік спалілі. Трэ' ехаць дастаць волава ды наліць новы, а то стаіць крупадзёрны камень. А пры такім завозе

гэта сотнямі пахне. Ну, там і ў коопэрацыю забегчы трэба.

— Пэўна.

Памаўчалі. Стары палажыў на лаву шапку—пачаў даставаць шабэту. Малюга сёрбаў вараную бульбу. Кароткія стрыжаныя яго валасы чорным лістом клаліся на лоб. Густая, шыракаватая барада рабіла яго старым, але быў звонкі, прудкі яшчэ голас і з-пад цяжкіх напушчаных броў молада пырскаліся вочы.

Яму было 43 гады.

— А мы да цябе, Якубавіч, па справе.

— Давайце. Па якой?

— Сам знаеш—мы-ж цяпер, як кажуць, пролетары і прышлі от...

Дзевы раптам адчыніліся і—разам з пластом белаватае паветра ўскочыў малады, сухарлявы хлопец. На ім была кароткая крамная сьвітка і летняя шапка нацягнутая казырком на вочы. Хлопец вырваў з зубоў недакурак, швырнуў яго на падлогу і адкінуў шапку назад.

— Гэтак як ты зрабіў, Малюга, ня будзе!

— А што?—падняў над міскаю галаву той.

— Гэтак, я кажу, ня будзе! Што гэта ў нас людзей больш няма ці што, што ты маёй цёшчы даў парсят даглядаць?

— А што твая цёшча барыня?

— Ня барыня, а парсят даглядаць ня будзе!

— Чаму?

— Я ёй гэтага не дазволю!

— Ніхто твайго дазволу і пытацца ня будзе. Мы гэта разглядалі на праўленьні.

— Пашоў ты к чорту з сваім праўленьнем! Пляваць я на вас хачу!

Малюга гаварыў спакойна, роўна. Голас вырываўся рэзкі, точаны і ад таго, што гаварыў трошкі ў нос—здаваўся быў мэталевым. Пры апошніх словах сухарлявага хлопца, галава паднялася ад міскі крыху вышэй і чыгун броў насупіўся.

— Дык што-ж ты панам з сваёю сям'ёю хочаш быць? Сам надоечы ад работы адмовіўся, а гэта каб і цёшча гуляла? Каб нехта рабіў на вас. А паёк будзеш браць?... Жонцы скажы, каб даглядала, калі цёшчы шкадуеш, а перарабляць мы ня будзем, бо ніхто ня гуляе, разумеш. Мне больш гаварыць з табою нечага—падавай на праўленьне... Я сам гэтае пытаньне пастаўлю,—дадаў нэрвова вылазячы з-за стала.

— Мне на гэта пляваць! На цябе і на тваё праўленьне, а даглядаць парасят яна ня будзе, бо я не хачу і няхай сабе стаяць яны галодныя. На сваю сям'ю зараблю я адзін.

Чалавек плюнуў і моцна бразнуў дзьвярыма. З усходцаў ужо чутна была лаянка і пагрозы.

— От гэта гаспадар, мужчыны. От з такім і рабі. Тры гады ў колгасе і скрозь рызыдуе. Ніяк яго не ўкантактуеш. Яшчэ і другі такі ёсьць—Бараноўскі. Усю работу падрываюць.

— Відно, што птушка добрая.

— Нічога ня зробіш. Цяпер здаравейшы актыў

будзе ў нас—паправяцца... Дык чаго, мужчыны хацелі?

— Паёк атрымаць, Якубавіч, хочам, от уся наша і патрэба.

— А што—ужо ўсё вышла?

— Дык мы ж за той месяц, Якубавіч, не дабралі.

— Аа, ну добра. Трэба, значыць трэба. Я вам напішу пісульку да нашага харчавіка—ён і выдасць.

— Вы там, я чуў чуткі нядобрыя пушчаеце, мужчыны,—як-бы ўспомніў Малюга аддаючы пісульку вусатаму ў шэрым халаце.—Гэта нядобра.

— Якія, Якубавіч, што ты?

— Якія чуткі?

— Ды там у вас гавораць быдта вы скардзіцеся, што вам цяпер, як сталі ў колгасе, дык і есці няма чаго, што вы цяпер сядзіце галоднымі. Гэта нядобра.

— Мала што гавораць, Якубавіч, кінь.

— Ці такое могуць нагаварыць, хіба няма каму? А на нас, як мы першыя ўступілі—ці гэта яшчэ гавораць. Гэта, Якубавіч, не наўда.

— Глядзеце, мужчыны, а то што-ж гэта.

— Кінь, што мы самі ня знаем. Чаго-ж бы мы тады ішлі, каб так было. А гразь канешне панясьці нам прыдзецца, гнюсіць яшчэ ёсьць каму.

— Яно то так, але каб самі вы не паддаліся.

— Не паддамося. Гэта ты не бядуй. Да нас там яшчэ васьмёх дадалося, а зараз і ўсё сяло ў колгас пяройдзе, а ты кажаш—чуткі. Гэта пакуль што.

Пагаманіўшы яшчэ, мужчыны вышлі з хаты. Разам з імі, на хаду апранаючы кажух, вышаў Малюга.

Рыпаў ранішні сьнег пад нагамі.

Запрэжаны чакаў конь.

II

Галкоўскаму ня ісьці на работу. Галкоўскага зачাপіла за нутро, што дарам сварыўся з Малюгам, што той аніяк не збаяўся. Моцна стаў, брадзяга. Абазнаўся вельмі. Пачакай адно.

Дома шапку жбурнуў на покуць. Бліснуўшы вачыма крыкнуў:

— Сьнедаць давай!

Жонка пачала стаўляць на стол. Цёшча забягала наўперадкі, памагала даставаць з печы.

Перакусіўшы разоў пару, калі адлягла злосьць—цішэй сказаў:

— Катора хоць, а парасят дагледзець сёньня трэба, бо з валацугаю гэтым не згаворышся. Заўтра як хоць, а сёньня трэба дагледзець.

— А што ён сказаў?—запыталася жонка.

— Што ён скажа! Зарань вельмі пачаў рызыкаваць. Яшчэ і грозіць—на праўленьне пастаўлю, на праўленьне пастаўлю—пляваць мне на тваё праўленьне. Страшыць чым пачаў. Сьвет вялікі, магу абыйсьціся і без яго.

Увесь час пасья сядзеў моўчкі. Рэдкія бялявыя валасы касмылямі паблыталіся, а між іх сьвяці-

лася скура. Абапёршыся на локаць, шчыпаў ніжняю губу. Пальцы сашчоўкваліся, калаціліся. Вочы ліхаманкава шворылі і—ад таго, што зьнянацку наткнуліся на шапку—раптам зьявілася думка.

— Схаджу да Бараноўскага.

Бараноўскі сядзеў на канапе і чытаў роман-газэту. Ён пасьпеў ужо зрабіць сваю работу—падаглядаць жывёлу—і цяпер пасьнедаўшы разгарнуў Наталью Тарпаву.

Бараноўскаму пад шосты дзесятак. Але выглядае ён зусім маладым і толькі некалькі сіваватых валасоў у клінаватай стрыжанай бародцы пачынаюць гаварыць пра яго гады. Некалі, калі яшчэ быў пан—ён служыў у яго хурманом. Бываў у Варшаве, у Маскве, у Беластоку. За час хурманства і выслугоўства нажыў сабе добры кавалак грошай. Дзяцей ня было—складаў іх у кучку, марыў пра свой уласны маёнтак. Калі прышла рэволюцыя—разьбіліся мары ўдрыг. Нечага было рабіць—астаўся ў маёнтку. Думаў сабе отруб зямлі засвоіць, але калі ў 1918 парабкі забралі яе і зрабілі комуну—разам з імі падаўся і ён. Дзе дзенешся. Можна і пражывецца.

І пражылося. Хораша ці дрэнна, а пражылося. Шмат чаго не падабалася Бараноўскаму, але цярэў. Нездаволенасьць выказваў цішком.

Калі ўвайшоў Галкоўскі—зьняў той акуляры, у бок адлажыў Тарпаву.

— Садзіся. І закурыць, мабыць, з сабою ўзяў. Давай.

Закурылі.

Расказаў Галкоўскі крыўду сваю. Каротка, жмакаючы шапку, расказаў.

— Ну і дурна зрабіў,—заклучыў Бараноўскі.

— Чаму?

— А так—дурна. Нашто было хадзіць ды крычаць. Што гэтым паможаш? Гэта як быў Бабанаў, дык можна было што-хоць рабіць, а гэта чалавек круты. Рабіў-бы так як я. Я сабе сваю работу знаю—зраблю як сьлед, сумленна зраблю—от ты да мяне і прычпіся. Мною і даражаць, хоць сабе я і ў другі бок гляджу. А ты крыку нарабіў.

— Але нядобра.

— Вядома. А цяпер яшчэ як гэтых новых напрымалі, то нас, брат, зразу назад папруць. Бач, у яго ўжо новыя актывісты пазнаходзіліся, галадранцы гэтыя. От ён з імі цяпер і будзе варочаць.

— Чорт яго ведае, калі-ж злосьць. Няхай-бы гэтыя новыя і парасят гэтых кармілі, а то ты рабі, даглядай, а яны спажываць будуць. На гатовым кожнаму добра жыць будзе. Далучыліся. Паёк браць дармавы.

Бараноўскі ўзяў Тарпаву. Паварочаў, пагартаў лісткі, нанова назад перагартаў—палажыў на канапу. На сьцяне ў рамках—пад шклом рыжаваты портрэт. Падышоў да яго, прыглядзеўся. Палажыўшы на калені рукі, у выпрасаваным гарнітуры сядзеў мужчына. У старамодняй доўгай спадніцы збоку стаяла жанчына. Жанчына палажыла правую руку на мужчынскае плячо. Вось які быў. Скора

пасья шлюбу здымаліся. А што асталася цяпер?
— То ты нядобра зрабіў,—павярнуўшыся сказаў
да Галкоўскага.

— Хоць цяпер і панапёрла з сёл далучэнцаў, а
ўсё-ж так ня трэба. Чаго добрага возьмуць выключ-
чаць, а тады дзе хоць дзявайся. А ў колгасе ўсё-ж
яно лепш... Хадзем.

На дварэ нафтаю чохкаў млын. Стаялі завозь-
нікі. У кузьві цяжка гохкалі малаткі. Кучаю ля
дзвярэй ляжалі плугі, бароны.

Да вясны ладзілася снасьць.

III

Малюзе на пяты дзесятак. Каранасты, здаровы,—
роўным напірыстым голасам, чоткімі рухамі—ён
рабіў уражаньне ваеннага чалавека. Чорная барала
і вялікая ўпэўненасьць—у гэтай фігуры неяк пры-
гожа непасавала.

Малюга з 1917 комуністы. У 1905 быў на Дон-
басе на шахтах. За рэволюцыйную дзейнасьць
арыштавалі, судзілі на адседку ў астрог. З астрогу
ўцёк і тайком вярнуўся на бацькаўшчыну—у Ма-
гілеўшчыну. У 1906 з гарадоў рэволюцыйнае рэха
пакацілася ў сёлы. Малюгу зноў злавілі і засадзілі
на пяць год ссылкі.

— Пабачыў і гора і сьвету. Бачыш—валасы сі-
выя кустамі павыскакалі.

Сямнаццаты, Мітусьня. Залпы. Армія. Дэмабілі-
зацыя. Сельсавет. Работа. Райвыканком. Розныя
пасады. Зноў сельсавет і—старшыня колгасу.

Сівымі кустамі валасы. І густымі. Затое гарт і энэргія ў нутры.

— Я прышоў сюды—была комуна. Было пятнаццаць сем'яў. Жылі комунары і ня зналі што такое комуна. Жылі саматужным спосабам. Старшыня—Бабаноў Сяргей, запіў. Гаспадарчасць, дысцыпліна прапала. Надумаўся—паехаў у шахты. Адтуль партыйны білет прыслаў—сам не вярнуўся. Зьвіхнуўся чалавек.

— Жылі саматугам. Навучыліся хто куды глядзець. І гаспадарка падаць пачала. Ад таго і парабіліся такія Галкоўскія да Бараноўскія. Бараноўскі маўчыць, а хітры. Ходзяць чуткі, што ў дзевяцьсот пятым рэволюцыянараў выказваў.

— За час Бабанава навучыліся пагульваць. Крэдыту 10.000 набралі, а карыснага нічога не зрабілі. Кватэр мала, жыць няма дзе, а дасюль ніводнае хацінкі не паставілі. Улетку самі гулялі, а на работу наймалі. Тысяч па дзеве клалі на наймітаў. Сьмех казаць, а перад сельсаветам стаяла пытаньне—хоць індывідуальна абкладай комунараў.

— Вінавата галава. Праўленьне з зяцёў, з цясьцёў ды з усялякіх сваякоў складзена было. Некаторыя асталіся і цяпер. Да перавыбараў пачакаем. Паўтары комуністы на ўсё праўленьне і на колгас. Аўчынкі на днях разьмяркоўвалі, дык не бяднейшым пашыць кажухі наважылі, а кожнаму—хоць на чатыры часьці разрэзвай—а давай.

— Гаспадарцы млын шмат памагаў, а так—зачахлі-б.

— Шмат нездаровага засталася і цяпер. Што зробіш. Я—думаю—з сёл от, што далучаюцца, здаровы ў мяне будзе актыў. Бедната. Ёсьць хлопцы—любата. Мне от на іх трэба і апірацца. І цяпер ужо памагаюць шмат—связаў на душы. Ня ведаю—ні з кім яшчэ не гаманіў—а думаю цэнтр аздараўляць так: з сёл лепшых хлопцаў сюды перакінуць, а тут, гэтым—у якасьці кары, калі ня будуць папраўляцца—перасяляць на тэрыторыю..

Малюга хацеў нешта ўспомніць.

У хату ў лапцях увайшоў мужчына. Рэдкая рыжая барада і сівы мехаваты халат рабілі яго зусім нізкім. Толькі твар здаваўся вялікім, а глыбокія сьляды воспы рабілі яго старым.

— Одэты можа расказаць,—кажа Малюга,—яму тут было папала. Тут быў такі час, што пад нож усё клалі: кароў, сьвіней, авечак—абы добра нажэрціся. Ён не згаджаўся. Бузіў, як яны казалі, дык узялі ды выключылі з комунь. Цяпер мы Пімана назад забралі—золата, а не стары.

Піману зрабілася трохі неякавата. Ён скубануў сваю рэдкую рыжую бараду і пагалузіў вачыма. Ад гэта Малюгавае пахвалы ён нібы засароміўся.

— Мала што было, Якубавіч. Было ды прайшло. А я от зайшоў, каб гэта даведацца як нам будзе з негінцамі рабіць. Што трэба, яны абагулілі, плугом трэба папраўка, а куды ім адвозіць? Учора ў мяне ўпаўнаважаны пытаўся.

Малюга прамаўчаў.

— Я ўжо думаў. І надумаўся так. Майстэрню адну трэба зрабіць тут, у нас. Няхай сюды і вязуць. А каваля гэтага, што на Альхоўцы жыве—таксама сюды забраць. Ты там будзеш—і скажы от яму, каб у аўторак на праўленьне прышоў.

Яшчэ аб сім-тым пагаманілі з Піманам. Пасьля больш мужчыны пачалі зьбірацца. Той заяву ў колгас прынёс і прасіўся прыняць. Той—упаўнаважаны па справах прышоў. І трэці, і дзесяты. Кожны мае чаго—параіцца, пагаманіць.

У хаце зрабілася душна. На дварэ паволі слаўся змрок. Ціха, шлапаватымі лапцямі наступаў вечар.

У хатах запальвалі агні.

IV

У школу, што на водшыбе сяла, сабралася поўна народу. Мужчыны на лаўкі вучнёўскія паселі, локцямі паапіраліся—пакуль пачнецца—талкуюць. На вокны паўзлазілі малодшыя. Жанкі каля парога паўрымшчваліся. Рэшта стаяць.

— Ці не на колгас сабралі нас?—пытаецца адна ў аднае кабеціна.

— На колгас, бабка,—умешваецца мужчына.— Ці ня пойдзеш ты?

— Хаця ты пайдзі, а я сама знаю што рабіць.

— А чаго-ж ты так сярдзіта.

— А што мне з табою зубы скаліць... Як ты думаеш, Хімка, ці добра гэта будзе?

— Хто-ж яго ведае, цётка, паслухаем што скажуць.

— А я дык ня ведаю, што мне і рабіць—сыноўжа маіх няма—у горадзе.

— Мо' пачынаць пара. Усе сабраліся, каго-ж чакаць больш?

— Але пара.

— Давайце.

Пачалі.

Ад стала голас дакладчыкаў пачуўся—змоўклі. Чутно было: партыя, рэволюцыя, соцыялістычная будоўля, колектывізацыя. Давайце рабіць. Давайце пачынаць жыць так як вучыў Левін. Будаваць сваё жыццё можам толькі мы. Права гэтае мы заваявалі. Давайце.

Ад парога тоўстая кабеціна, штырхаючыся, крычыць.

— Я не пайду! Мне і так добра жыць і я ў колектывы не хачу!

— Мая падумка—пачакаць.

— Паталкаваць больш трэба.

Такавалі. З махоркаю, з дымам выкідалі словы—цяжкія, няскладныя, як зямля. К сталу, самі сабою гаварылі—раскалупвалі адвечны нагар.

— Пытаньні...

— Мне слова хачу. Праўды няма цяпер, от што. У шзагра майго голас адабралі, а што ён вінават быў, што стражнікам з гора служыў? Калі так робіцца, то ў колгас не пайду і я.

— Вялікая бяда, і не папросім.

— Папросіце! Я кажу—праўды няма. Так будуць ашукваць і з колгасамі.

— Не агітуй! Знаем хто каго ашуквае. Ты сам такі як і швагрусць твой, дык і гнеш туды.

Высунулася наперад пажылая маладзіца. Папраўляючы хустку, яна скоранька загаварыла.

— Я прашу каб мне тут казалі, што рабіць. З восені яшчэ падалася ў колгасы, а брат, як пашла я—усё пад замкі пабраў і нічога не дае мне. Няхай, кажа, цябе там і кормяць і адзяюць дзе робіш. А за што-ж маё прападаць будзе і хіба-ж я ў яго за наймічку была?

— Што-ж—гэта і па суду часьць аддаць павінен.

Брат, Андрэенка Саўка, у здаравенным кажусе прыпёрся да печы. Густа нэрвова пушчаў дым.

— Хваробу!

Ганна ўперад некалькі была вышла замуж. Год назад памёр муж. Забраўшы свае рэчы—прышла да Саўкі. Можа нічога было-б, але схадзіла аднойчы на жаночы сход, і пачаліся нелады. Сучкаю абазваў тады яе Саўка і загадаў, каб дзе ня сьлед ня швэндалася. Жорсткі, зайздросны чалавек Саўка—да багацтва заўсёды праг і з Ганны скуру работаю драў. Прышла яна ў колгас як стаіць і ніяк не магла забраць у брата свае часьці.

— Хваробу!—буркнуў ён ад печы.—За тое, што рабіла ў мяне, то і жэрла, а свайго я аддаваць ня стану і не брашы, як сучка.

— Аддасі!

— Кіньце. Не пра гэта тут гаварыць трэба. Пра колгас я думаю, што нам зрабіць трэба. І каб гэта, што трэба, дык абагульваць за раз пачаць, а то мы цяпер адзін да аднаго недавер'е маем. Жывом так па адным і адзін аднаго, выходзіць, злодзеем лічым, бо думаеш, можа ён цішком гаспадарку збывае. Я тут ад усіх беднякоў гавару, што колгас трэба даўно організаваць і нечага цяпер адцягваць.

— Верна. Мы даўно так думаем.

— Гэта вы думаеце, а мы яшчэ не падумалі і няма чаго тут за ўсіх гаварыць. Няхай дзе організавалі там і жывуць, а мы пачакаем ды паглядзімо. За каўнер ня капае, дасюль так па адным жылі—пажывом і яшчэ, а ня то яшчэ крычаць.

— Добра ім гаманіць, калі самі мусіць усё ўжо расшэйгалі. Яўсеенка тут казаў на другіх, а я-ж сама бачыла як ён салому прадаваў. От што.

Яўсеенку нешта кальнула. Сапраўды—можа і вінаваты ён, але ці-ж гэта злачынства? Зноў руку падняў—да стала, каб усіх бачыць—праштыр-хаўся.

— Верна. Я дзісьвіцельна восім кулёў прадаў, але ж гэта я лічу, што не разбазарыў я. У мяне, можна сказаць, патрэба вялікая ў грашох была, дык я і прадаў, а што гаспадаркі не распушчаў, дык гэта скажа ўсякі. Восем кулёў прадаў і калі дык я іх і вярнуць магу. Я вярну гэтыя кулі.

Яўсеенка схаваўся ў людзях. І ад таго, што змоўк яго голас—замулелася, выпукнулася шчы-

расьць яго гаворкі. Нанавя перавязала кабеціна хустку. Ніякавата зрабілася, што задарма ўпікнула чалавека. На крыху апанавала цішыня і толькі, калі вярнуўся Яўсеенка назад па шапку, што забыўся на стале—заўважылі і загаварылі зноў.

Гаварылі доўга, няскладзіста. Кожны пасвойму, кожны сваё. Жанкі ўпіраліся—боязна рабілася пачынаць колгас. Андрэенка ля печы стаяў моўчкі. Хацелася выступіць, сказаць, але нашто? Усё адно ён нічога не паправіць. Надта захадзіліся. Нават сусед яго Яўхім, што яшчэ ўчора згаджаўся з ім—сёньня пра другое гаварыць пачаў. А яшчэ і сусед. Плюгата.

— Хадзем.

Ён шгурхнуў пад бок старога Анупрэя. Съцэпануўся той—ніто спужаўся, ніто думку перабіў яму Саўку—лупнуў выцьвілымі вачыма.

— Што?

— Хадзем дахаты, чаго тырчаць тут.

— А чо-ж, я ўжо да канца пабуду, паслухаю,—зашавяліўся стары.—Ты калі што, дык ідзі, а я ўжо пабуду.

— Няма чаго,—аскірзнуўся Саўка. Наставіў каўнер і, праціскаючыся між жаёнок, падаўся да парога.

Гамонка ня сьціхла.

— Ну, то як?

— Што як! Калі тут і валаводзяць трохі, то няма чаго глядзець на гэта і відно пад чыю дудку яны іграюць. Сабраліся—значыць вырашаць трэба.

— Пішы, прызыдум, што калікціў хочам зрабіць!

— Пачакаць трэба!

— Няма чаго чакаць. Мы самі наказалі Малюгу, каб прыехаў, а гэта за нос вадзіць будам? Гавораць, як камары куцьцю таўкуць. Буржуаз нейкі вас заядае тут. Каму невядома, што колгасы куды лепш жывуць за нас?—усім! Чаго-ж доўга таптацца на гэтым. Мы ўсё гэта разумеем і няхай Малюга галасуе.

— Правільна!

— Нічога ня правільна, а я не хачу!—спрачаецца кабета.

— Як ты адна, то нічога. Галасуй Малюга! Малюга пралагасаваў.

V

Галкоўскаму ня быць спакойным. Галкоўскаму начамі доўга ня спаць, а думаць. Зрабіў глупства. Ня трэба было сварыцца. Ускочыў і нарабіў крыку. Цяпер гатовы выключыць. А дзе тады дзенешся? Куды пойдзеш? Пачынаць спачатку жыць аднаму—няхай яно згарыць. Гібець дзень і ноч, тузацца, карпець і век прападаць? Зрабіў глупства. А Бараноўскі? Чорт Бараноўскі—хітры чалавек. Сам знаю—ня так яму жыць хочацца, а маўчыць. Трэба, кажа, быць ціха. Сволачы.

Пасьля работы стаміўся, але спаць ня лёг. Вышаў на двор. Ноч. На ўзгорку за брамаю гарэлі агні. Павярнуў тады.

Перад днём адпачынку колгасьнікі сабраліся ў клуб. Той газету чытае, той гуляе ў шашкі. а таму захацелся прыйсьці пагаманіць. Сабралася ў кучу мужчын з пяцёра, аблажылі лакцямі стол—слухаюць як расказвае Лярывон пра здарэньне з кулаком.

— Прыехалі мы да Замышанскага, так і так, кажам, нам трэба апісаць тваю гаспадарку. Апісвайце, кажа, што-ж, я не пярэчу, апісвайце. Ну і пашлі апісваць мы. Што за чорт,—знаем што ў яго гаспадарка як панская была, а гэта як скрозь зямлю прапала. І сам ён за намі ходзіць і паказвае. Чуем пасья знадворку ў дрывах бразгае нешта, развалілі—аж ён карову туды схаваў. Во хітра...

— Ну і апісалі. А ў гумне пад заперамі дабра ўсялякага гібель пазнаходзілі. Ага. А жывёлу, сукін сын, разбазарыў. Па швагрох ды сваякох параздаваў... Хітрыя брадзягі.

— Уга. Дзіва што.

Падышоў і прысеў Галкоўскі.

— Пра што гэта вы гаворыце?

— Ды пра ўсё пакрысе, а што скажаш ты?

— Няма чаго ў мяне гаварыць. Дзе-ж Цімох хоць-бы радзію завёў.

— Няма радзія. Папраўляе. Давай лепш газету пачытаем. Чытай, каб мы чулі ўсе.

— А чорт яго. Тады ўжо ў шашкі лепш пагуляць,—павярнуўся і пашоў да другіх. У дзвьярах паказаўся Піман. Угледзеўшы яго, Галкоўскі нешта

падумаў і сеў адзін. Пад рукою замулелася нейкая галушачка. Галушачка папала між пальцаў, заскакала, закачалася між іх, а тады вышчаўкнулася і ўпала на стол. Разам з ёю ў галаве як-бы адшчамілася ад другіх адна думка. Галкоўскі напяў на яе ўсю ўвагу. Качаючы галушачку, ён як-бы качаў і аглядаў з усіх бакоў і думку, а яна ўсё акруглялася, выростала і—калі галушачка пад далоньню раздушылася—адкрэсьлілася ў рашэньне: з Піманам трэба пагаманіць. Яго паважаюць. Няхай скажа Малюгу, што я так гэта, што пагарачыўся за надта. І нічога каб не рабілі, а то гатовы чорт ведае што. Няхай скажа. Папрасіць трэба...
Ідучы дахаты, Галкоўскі нагнаў Пімана.

VI

Пачалі збірацца завідна. З далёкіх, з блізкіх сёл папрыходзілі і—пакуль пачнецца—знаходзілі сваю гаворку.

На сталі сакратар Ягор шворыў яшчэ нешта ў паперы, бразгаў галушачкамі па лічэбніку і, сядытады ўстаўляў сваё слова. Ад лампы на стол падаў цень яго кубанскае шапкі. На паперах зграбна, у радок стаўляліся кривулькі.

— Даволі, кінь ты ўжо—і дня табе не хапае.

— На цэлую пяцёхгодку кривуллек настаўляў. Калі толькі разьбірацца ў іх будзеш?

— Ладна, канчаю ўжо, калі вам так надакучыў. Устаў, выпрастаўся. Кубанка высока—як на тычцы,—паднялася ў столь. Сядзеў—ня відно было,

а падняўся—даўжэразнага росту аказаўся сакратар. Тонкі, выгіністы—згробшы паперы—накаса пацыбаў да шафы.

Народу зьбіралася ўсё больш. Паўсьпіраўшыся лакцямі, грудзьмі абсели стол. Шапкамi лямпу на хату засланилі. На лаўках каля сьцен садзіліся. Стаялі ля парогу. У пераемежку—жанкі, мужчыны, дзеці.

— Дык што-ж гэта—ужо і сесьці няма дзе? Трэба, хлопцы, лавак больш прынесці,—варочаючыся заўважыў сакратар.

— Ды праўда, каб гэта сесьці было.

— Малод—пастаіш.

— Мала што. Мне яшчэ дадому колькі ісьці.

— Даволі гаманіць, мужчыны. Стаўляйце ды будам пачынаць, чаго цягнуць калі ўсе пазьбіраліся.

— І праўда, чаго прастарэкаваць.

Малюга залез за стол. Скінуў шапку, паперынку нейкую адпихнуў ад сябе.

— У нас сягонья ня шмат пытанняў: падрыхтоўка да веснавое сяўбы, прымо новых членаў і розныя. Можа яшчэ хто мае? Тады кажэце.

— А што-ж тут—больш нічога і ня прыдумаеш.

— Давай так.

Малюга пачаў асьвятляць становішча рэчаў. Надзе вясна. Трэба рыхтавацца загадзя. Каб ня сесьці макам. Каб усё было гатова. Ато—катора пара, а хваліцца завадта няма чым. Члены праўленьня на мясцох ня ўсе добра працуюць. Насенныя фонды ня ўсюды цалкам ссыпаны. Дзе-ні-дзе

80 проц. Калі запазыніцца—ня будзе часу пра-чысьціць, пратруціць. Тое-ж і з рабочаю жывёлаю—А колькі паломаных, папсаваных машын. На паляваньне ідучы карміць сабак ня будзеш. Трэба арцелі. Трэба брыгады. Трэба пачынаць рабіць.

Доўга гаварыў Малюга. Гаварыў спакойна, роўна. Голас вырываўся звонкі, точаны і—ад таго, што гаварыў трошкі ў нос—здавалася быў мэталёвым.

— Ну што-ж—гэта панятна,—першым парушыў спакоў нечы голас.

— Раз панятна, то і рабіць нешта трэба.

— Дык от трэба пагаварыць што рабіць.

Гаварылі. Коротка, карава, як маглі—з дымам, з махоркаю, у духату выкідалі крыгі слоў. Ад задоў падаваліся наперад, пярэднія выходзілі ў сенцы, варыліся, думкі ў галовах варылі, раіліся, а тады—наважылі:

— Забясьпечыць дастаткова насенны фонд.

— Зараз-жа пачаць ачышчаць. Каб скарэй увіхнуцца—да адказу панагружваць машыны. Рабіць на дзьве, а дзе трэба—і на тры зьмены.

— Па сёлах парабіць адмысловыя брыгады па збору попелу.

— У цэнтры організаваць рымарскую і кавальскую арцель.

— Снасьць і збруя павінны быць спраўнымі як сьлед.

— Ты як, Андрэй, на гэта глядзіш? А можа твая кузьня і там магла-б астацца?

Альхоўскі каваль Андрэй—малады, сьціплы хлопц ціха сядзеў каля вакна. Калі яго запыталіся—ён вылузаў свае сьціснутыя плечы, падаўся крыху наперад, і нясьмела запырчыў.

— Там ёй аставацца няма чаго. Тут арцель і работа куды спарней пойдзе, а аднаму што за работа.

— Чакайце, чуць не забыўся,—успомніў Малюга.— Нам на вясну прысылаюць тры трактары. Але трэба даць 3.000 р. задатку, а з касы гэтых грошай узяць мы ня можам. У мяне ёсьць прапанова, каб на гэтыя 3.000 рублёў зрабіць нядзельнік на лесазагатоўках.

— Ну ясна. Куды лепш як з кішэні траяк выкідаць.

— Кончылі. Цяпер будам прымаць у колгас.

Заяў набралася цэлы пук. Шмат хто прыехаў, каб самому паглядзець—ці прымуць яго сёння ў колгас ці не. Увесь час яны сядзелі моўчкі ў куткох, а гэта панастарожваліся. Вырашаўся іх лёс. Што-ж то скажуць? Ці будуць пытацца чаму да гэтага часу не падаваўся? А што будзе сказаць? Чорт яго ведае. Як прагаласуюць? Гатовы яшчэ ня прыняць?

*„У колгас савецкай беларусі заяўленьне
Палашкі Здрок з Нізкога.*

Прашу прыняць мяне ў колгас, як я не запісалася тады на сходзе. Сям'ю маю з трох душ. З сабою магу даць карову, але калі вы яе ня возьмеце, то я буду больш рада.

Прасіціль ПАЛАШКА ЗДРОК“.

— Бабка добрая—прыняць. А карову, што-ж, яна мае права пры сабе мець.

— Прыняць. Чытай хто далей.

— Носка Апанас з Карнога.

— І гэтага прыняць. Бядняк чалавек, чыста пролетар.

— Шэўчыкаў Іван.

— Над Шэўчыкам заспрачаліся. Гад чалавек. Скуры сваёй толькі спрыяе. Летась быў паступіў у куну, каб дзяцей вучыцца паўстройваць, а паўстройваў—і назад вышаў. А гэта ўсю гаспадарку перш распрадаў, а тады ў колгас пачаў уступаць. Адмовіць.

Шэўчыку адмовілі. Хацеў той паспрачацца, „сваю“ праўду расказаць, але пачухаў патыліцу—вышаў.

Між пальцаў у сакратара засела новая заява. Роўным завостраным почаркам на доўгім лісьце паперы чыста было напісана:

„В колхоз „Савецкая Беларусь“

гр-на Криянова Евдокима

ЗАЯВЛЕНИЕ.

Сим довожу до сведения, что на протяжении многих лет я был слепым оружием в руках православного духовенства исполняя роль диакона Забытянской церкви. Последние годы жизни советской власти и рост со-

циалистического сектора в советской стране доказали мне, что я глубоко заблуждался. С великой радостью я прозрел, что коммунистический строй—это не безумие, а храм будущего человечества, в пользу чего я отказываюсь быть служителем религиозного культа и прошу прынять меня членом вверенного Вам колхоза.

Проситель КРИЯНОВ ЕВДОКИМ“.

- Ого! Чаго добрага і папа свайго мець можам.
- Адмовіць.
- Яшчэ два тыдні таму назад з кулакамі па-за вугольлю перашэптваўся, а гэта „прозрел“. Адмовіць.
- Канешне адмовіць.
- Хто далей давай.
- Яшчэ шмат.
- Чытай.

З заявамі кончылі к поўначы.

А Галкоўскаму сёньня спакойным ня быць. Галкоўскаму тырчаць ад самага пачатку на пасяджэньні. Як ніколі—пільна слухаць, што гавораць гэтыя кажухі, радавацца, калі спрачаецца з імі Панкрат за „роўны“ падзел аўчынак, за прыём у члены і слухаць—хаця-б не зачাপілі самога. Але зачাপілі. Здавалася ўжо канчалі пасяджэньне і нічога ўжо не магло быць, але раптам—устае Маюга, далей адсоўвае ад сабе заваленую паперынку і пачынае:

— Таварышы, мы сённяя гаварылі пра веснавую сяўбу, пра нашу работу. Добра калі рабіць сумленна. Тады будзе толк. Але хто гэту нашу работу падрывае—ён падрывае работу ўсяе дзяржавы...

І Малюга пачаў гаварыць пра факт. Пра гэты невялічкі факт у яго кватэры з Галкоўскім. Ня раз падрываў аўторытэт колгасу. Ня раз адмаўляўся ад работы. Калі будзе такі прыклад старых комунараў—нуль цана ўсёй колгаскай рабоце. Трэба дысцыпліна. Трэба форма буйнага селаво-гаспадарчага прадпрыемства. І вось набліжаецца тое самое, чаго каторы дзень чакаў Галкоўскі. Чакаў і баяўся. Паказацца горшым за ўсіх. Зрыўшчыкам. І каб усе на яго глядзелі.

— ...За гэта я думаю мы пастановім Галкоўскага перакінуць з цэнтру ў сяло, а сюды на яго месца ўзяць новы, здаровы элемент. Гэта ў якасьці выхаванья. Пабачым што будзе далей. Калі Галкоўскі і надалей не паправіцца—выключым.

— Можа ён і так цяпер паправіцца,—кажа Панкрат.

— Мог паправіцца дасюль. Гэта не пяршыня.

— Згадзіцца з прапановаю.

— Галасуем.

Па рашучасьці, па гэтых паднятых руках толькі цяпер зразумеў Галкоўскі, які вялікі праступак ён рабіў увесь час. Усе згадзіліся. А ён стаіць. Ён глядзіць ім у вочы і хоча спрачацца. Увесь час падрываў работу і ня знаў, што ня толькі Малюга

крычыць на яго, а крычыць увесь натаўп. Крычыць моўчкі, спакойна одэтымі галасамі рук.

— Я больш ня буду, дальбо... Я памыліўся...— мог толькі прагаварыць. А ішоў—зьбіраўся крычаць, буяніць.

— От ты пакажы, што ня будзеш. Мы паглядзімо...

Пасяджэньне зачынілася.

Галкоўскі ішоў дахаты. Цёмная ноч. Рыпяць палазы. Рыпяць боты. Рыцяць цвёрдыя, ахрыплыя галасы і здаецца сама гэтая цемень рыпіць здушаным хрыпам.

— Слухаў Бараноўскага, — думае Галкоўскі.— Чорт ведае каго слухаў. Апаскудзіў сябе толькі, аббэсьціў, а Бараноўскі—дурань. Сволач ён.

Красавік, 1930.
Менск.

ПА РУЧАІНАХ

I

Калі ехаць зімою па Магілеўшчыне—трэба злазіць з саней і за цуглі зводзіць каня ў глыбокія ручаіны. Па ручаіне праедзеш удоўж ціхаю, асьцярожнаю ступою, а тады па другім беразе ўскарабкаешся наверх і ўжо сьмела гэікнеш на каня. Рвануцца сані, бырзьне ў вочы халаднаваты вецер і паволі—з цемры, з ветру—выплывае аганькамі сяльцо. Тады трэба зноў прыцішаць хаду, бо па вузкай, круглай, як перавернены дагары жолаб, вуліцы шыбануць сані ў бок, у канаву, і трэба будзе злазіць зноў, каб памагчы ўскарабкацца каню на сярэдзіну.

Па дарозе комунар Пракоп знаходзіцьме нейкія слупкі і паказвацьме межы колгасу. Летась яны былі вунь там (у той бок падымаецца рука), сёлета пасунуліся сюды, а гэта трэ, будзе слупкі ўжо выкідаць, бо Бухарына-Пролетарскі колгас пашырыў свае межы аж на 9000 гектараў.

Пракоп яшчэ пачне расказваць, як тут шмат ёсьць нядобрых людзей, што падганяюць кліпкі ў рабоце па колектывізацыі як шкодзяць і ра-

спускаюць усялякія чуткі кулакі. І хіба дзіва? Яны нават два разы палілі комуну. Дзіўней тое, што ёсьць такія, якія зьвіхнуліся.

З жалем Пракоп скажа, як у сяле Прудок Царковіцкага сельсавету, „праз прапаганду даўнейшага матроса і партыйца калібнуліся селавікі. Усе былі запісаліся ў колектыў, а на заўтра 25 чалавек падало заявы каб выйсьці назад. А „матрос“ з кулакамі завёў хэўру, паддаўся ім, бо ажаніўся з кулацкаю дачкою і іграе ў іхную дудку“...

Шмат чаго яшчэ раскажа Пракоп. Паволі, хрыпла рыпецьме яго голас і ня разьбярэш іншы раз—ці то палазы крахтанулі раптам пад ухабу, ці то вылузалася Пракопава слова. А сам ён карчукаваты, пакладзісты і ў фігуры непаваротнасьць паважная нейкая. Шахцёр—сам Пракоп, і ад гэтае работы пад левым вокам знак сіняваты застаўся—пад скуру чарнільнымі лужынкамі паўядалася гэтая сіль. Як гаворыць Пракоп, то ўвесь час, здалёк недзе, пырскаюць халаднаватым бляскам вочы.

Калі з вамі ехацьме хатнік Штабны—сухарлявы, доўгі, як стусіна хлопец—дык ён абавязкова пераб'е ўсялякую гаворку, перакажа нанова пасвойму так, каб было харашэй. Пасьля ён пачне гаварыць, як яму аднаму на два сельсаветы вельмі цяжка працаваць, як без яго нідзе нічога ня зробіць і закончыць тым, што на яго вельмі злосныя ўсе настаўнікі і настаўніцы раёну, бо нешта раз на раённым сходзе ў Касьцюковічах ён „выступіў і пабіў іх ушчэнт“.

Па дарозе давядзецца праехаць праз Муравільле — вялікае, з пакручастымі вуліцамі, сяло. Збоку мільгане старая белая цэркаўка, дзе-ні-дзе рыпнуць на вечарынку дзьверы і па адным азауцца сабакі.

— От тут кулакоў шмат было, — скажа Пракоп, — і ня так кулакоў, як несьвядомых, бо ўвесь час попрызыкаваў. Доўна калібаліся селавікі, але катора пара, як у колгас ужо падаліся, а поп як пазнаў, што нічога ня будзе, як ён хацеў, дык сам у колгас прасіўся, хэ-хэ-хэ...

— Я тут здорава пытаньне паставіў, — дадасьць Штабны. — Я тут як прачытаў штук колькі лекцый пра рэлігію ды пра ўсялякую іншую работу, дык і паставіў на сваім. І ад папа адкаціліся.

Згадзіўшы, уперадзе перамігнуць новыя аганькі. Нокне Пракоп — сіберным ветрам шыбане ў твар. Паўз гумны, паўз раскарачыстыя сухадрэвы зачыхаюць падковы па цьвёрдай — з грыбаватымі хаткамі — вуліцы.

Вы прыедзеце ў Пушкова.

II

Маленькая, нізенькая, як запалкавая скрыначка, хатка. Скрыначка гэта перагароджана на дзьве палавіны і ў першай з боку прыкархнула печ. Заходзяць мужчыны, жанчыны, дзятва. Спалоханая газавачка на гзымсе сіліцца зазірнуць кожнаму ў вочы, але — віхаюцца бароды, труцца кажухі,

пыхкае угору густы махоркавы дым і няк не па-
знаеш ніводнага чалавека.

На покуці, над сталом у другой палавіне вісіць
лямпя. Кожны сіліцца пралезьці ў гэтую палавіну,
кожны хоча праплішчыцца бліжэй да стала. А хата
ўся ўжо запакована: паразьмяшчаліся на зэдліках,
на ўслонах, на лавах, на куфрах і ўстоячкі сярод
хаты. Тыя, што ня месцяцца ў хаце—сабраліся
чарадою на вуліцы і прыліпаюць да шыб.

У хаце—дым.

У хаце—духата.

Сход.

— Ведаеце пра што сёньня гаварыць будам?—
пытаецца старшыня сельсавету.

— Ведаем, але гавары.

— Паслухаем, не пашкодзіць.

— Дык от—сход лічу адчыненым. Мы сёньня
сабраліся, каб абталкаваць пра колектыў. Вы ве-
даеце, што наш раён суцэльнае колектывізацыі—
ударны так сказаць... Пара ўжо рыхтавацца да
веснавое сяўбы, а ваша Пушкова зусім адстала...
Трэба каб от вы вырашылі і, калі што, дык пачынаць
з насеньнем, ды з коньмі, а то зрываецца работа...
Мерапрыемствы нашае партыі і савецкае ўлады
мы павінны выканаць... От так, лічу, будзем і па-
чынаць. Калі што каму няясна, дык пытайцеся—
давайце паталкуем. Хто што мае яшчэ сказаць?

Натаўп загаманіў між сабою, перш паволі, не-
хаць зашоргалі галасы, а тады пачалі накідацца
выразнымі думкамі.

— Ну, вот вы кажаце колектыў, а ці добра ў ім жыць будзе, азваецца з першае палавіны голас. — Няхай-бы больш нам чаго расказалі, што гэта за колектыў і якія парадкі ў ім. Ды каб тут от і зачытаць гэтыя парадкі, тады больш чаго панялі-б і паталкавалі.

— Колектыў, памойму, гэта добра. Я ведаю, скажам, як і на будоўлю пойдзеш, то гуртам куды спарней як аднаму, але з коньмі, памойму, трэ было-б пачакаць да вясны. Цяпер сама што зароботкі пачаліся ў лесе, то кожнаму і зарабіць хацелася-б.

— Табе добра зарабіць, Ігнат, бо ты каня маеш, а от такі як я з чым зарабляць стане, калі ў мяне адна аўца ў хляве хвостом матляе.

Ніто спрэчкі, ніто запытаньні пасыпаліся з усіх бакоў. Прыслухоўваецца, запісвае старшыня, а тады адказваць пачынае.

— Вы самае галоўнае—з коньмі ды зароботкамі, а таго ня ведаеце, што, каб пачаць пановаму жыць, то ўсё добра абмеркаваць трэба. Як мы будзем пачынаць сяўбу, калі ня ведаем чаго і колькі ў нас ёсьць. А калі пачакаем, то надыдзе вясна, а мы ня ведацьмем з чаго і пачынаць. Ніто абгульваць, ніто засявацца. Так што трэба рабіць цяпер, а не тады, як на паляваньне ісьці. Хто яшчэ што скажа?

— Дай мне.

Старшыня зірнуў у бок.

— Гавары, толькі ня баўся, як заўсёды.

Выпрастаўся на ўвесь свой даўжэзны рост Штабны, сажмакаў кубанку пальцамі, падняў яе над галавамі — пачаў. Плян Даўэса, Юнга, колёнізацыя, прыгоннае права, Комінтэрн, Ліга Нацый, капіталістычны лад, Форд, Стынес, Кітай, 1905 год, пяцёхгодка, індустрыялізацыя, колектывізацыя — усё ўспамянуў Штабны. Доўга гаварыў. Перш роўна, стрымана, а пасля кавалкамі пачаў вырывацца голас, і моцна тузалася над галавамі кубанка. Па шчаках цуркамі паліўся пот і ад лямпы блішчаў на пляскатых сківіцах.

— Пасля ўсяго гэтага ясна, таварышы, што нам трэба арганізавацца ў колектывы і пачаць новае жыццё, — з патосам закончыў Штабны.

Рашпіліўшы грудзіну — бліскучы, мокры праціснуўся да стала гадоў пад сорок мужчына. Вылазаў з натаўпу крысы кажуха, яшчэ больш расхрыстаў грудзіну і павярнуўся на хату.

— Я, можна сказаць, прашу даць слова! Штабны тут нам казаў, але мы нічога не зразумелі. Даваса гэтага я ня знаю, але знаю, што калі, можна сказаць, суцэльная колектывізацыя і ўсе кругом ужо ўступілі, то і нам марудзіць нечага. Муравільле абагулілася ўжо даўно, а нам як-бы і ня трэба. Я, можна сказаць, знаю, гэта як у шахтах усё роўна — раз ты думаеш што рабіць, дык каб снасьць была пад рукамі. Трэба будзе араць, засяваць, а мы ня ведаем нават чаго і колькі ў нас будзе — гэта старшыня сказаў верна. І нечага нам пад кулацкую дудку скакаць, раз пачынаць дык пачынаць, а за-

рабляць і ў калякціве можна будзе і адзін аднаму памагаць будам. От як я думаю.

— І праўда.

— А памойму пачакаць трэба.

У спрэчках, у гутарках—яшчэ знаходзіліся запытаньні. У кожнага быў свой рупесак і хацелася, каб як сьлед яму расказалі.

— А як мне, калі мой муж у шахтах і я ня знаю што рабіць?—пытаецца кабеціна.

— А ці прымаюць зусім старых—хоча даведацца дзядок.

— А ці добра будзе ў колектыве жыць?

— Які трэба пай?

— Што зразу трэба абагульваць?

— Ці можна падацца ў іншы колгас?

— Скажы, як ты нам старшыня, онь у мяне хата зусім развалілася, то як-жа я пастаўлю новую, калі ў мяне ў колекціве нават каня ня будзе

— Раз у колякціве, значыць разам вывезем і паставім,—адказвае сусед.

Зноў спрэчкі. Зноў з усіх куткоў—і адтуль: з-пад газоўкі, і з вуліцы—галасы. Марочыцца, сіпіць ад духаты лямпа. Дым, пот, кажухі, шапкі, гамонка, мокрыя бліскучыя твары.

— Дык як, мужчыны, хто яшчэ хоча гаварыць?

— Пачакаць трэба.

— Не чакаць, а зразу пачынаць.

— Каб гэта лепш у Антонаўку.

— Правільна. У Антонаўку, нам зручней туды. Нас тут шмат такіх і мы даўно надумалі туды падацца.

— І тут астанешся.

— Дык якая прапанова? У мяне ёсьць—организаваць колектыў, выбраць брыгаду, каб заўтра пачаць і стайні рабіць.

— Галасуй.

Чаго тут—і галасаваць нечага. Ты там, як старшыня—сьпіскі пад рукамі маеш—от і чытай кожнага пачарзе, няхай зразу і кажа, што ў яго абагульваць можна.

— І то верна.

— Сьпіскі сьпіскамі, а прагаласаваць трэба, так яно вярней будзе.

Прагаласавалі.

Гамонка змоўкла. Старшыня ўзяўся за сьпіскі. З вуліцы—яшчэ шчыльней папрыліпалі да шыб.

III

Бухарына-Пролетарская комуна нарадзілася ў 1918 годзе. Нарадзілася тады, калі гэта была яшчэ зусім новая, нікому нячуваная форма жыцьця. Ня дзіва, што было страшна, што цяжка было пачынаць. Трэ было адчайвацца, трэ' было начама ня спаць—думаць, сварыцца з бацькамі, з мацярамі, з жонкамі і ўсё такі—адчаяцца, надумаць. Комунарка Балотнічыха сама расказвае, як першыя часы яна месяцаў два ня жыла з мужам, бо ён паступіў у комуну. Як гэта падумаць—трэба было ўсё аддаваць, усяго цурацца і ісьці невядома як жыць. А як часам няўдача, а як усё разбэсьціцца.

прападзе—што-ж тады—як на сьвет вочы паказаць, як паказацца ў людзі?

— І сьмешна цяпер успамінаць,—кажа яна,— проста хоць разлуку было бяры. Колькі я яго ўгаварвала, колькі прасіла—і гразіла, і плакала—нічога не памагае: пайду, кажа. А мы вёрст тры адсюль жылі, дык ён робіць-робіць тут цэлы дзень, а нанач дахаты варочаецца, бо што-ж, тут і начаваць ня было дзе. Дык я ўжо і спаць разам не хачу, а самой так і шчыміць сэрца—і шкода яго і хочацца паставіць на сваём. Пасьля—яму-б трэ́ было пай сюды даваць—дык мы нават падзяліліся, ды ён усё сваё сюды і перавёз. А мне ўжо і самой хочацца, але неяк страшна. Думаеш—ашукаюць цябе, ачмуцяць, а тады хоць у сьвет з торбаю ідзі. І доўга я так у разлучніцах жыла, а тады ўжо неяк падалася ды пераехала да яго... Але пакутавалі—нават вядра ў хаце ня было, ніто каб чаго...

Вось так народжвалася комуна.

І такіх комунараў было сем чалавек.

Бачылі гора, пакуту, нястачу.

Цярпелі паклёпы, пасьмешышчы, пагарду.

Усё перажылі, як перажылі і пана.

А пана перажылі так:

У Царковішчах таемна была рэволюцыйная арганізацыя. Шахцёраў, сэзоннікаў шмат у Магілёўшчыне—прыяжджалі яны з работы і, разам з мазулямі, з чарнатою, з потам, з чар-

нільнымі плямамі пад вачыма прывозілі новыя рэволюцыйныя ідэі. Паволі, паціху іх расьсявалі сярод сялянства, распальвалі тую нянавісьць да сваіх рабаўнікоў, што гадамі таілася ў нутры і, калі прышла першая вестка пра рэволюцыю — злосьць, агіда выбухнула наверх. Ночы, узброіўшыся стрэльбамі, вілкамі, сахарамі сабраліся і навалаю рушыліся на маёнтак. Днём яшчэ парабак наказаў, што да пана маюць зьехацца другія, каб вырашыць, каб параіцца што рабіць, бо ў паноў ужо даўно было чорнае праचуваньне. Зьехаліся. Сяляне іх прыцікавалі лежачы на шляху ў канавах і, калі тыя ў пакоях ужо падымалі шыпучыя шклянкі — уварваліся і перавязалі ўсіх. Адзін пробаваў уцячы, але не ўдалося, бо нечая куля дагнала і прымусіла пачакаць. „Свайму“ таксама не пашчасьлівіла — нехта нечым таркануў у живот.

Пасьля іх засадзілі ў парожную лазьню і паставілі варту. Вартаваць вызвалася Альжбета — баявая, хвацкая дзяўчына. Захацелася ёй на золку папробаваць руку — ціха, каб ніхто ня чуў, шапнула пану:

— Смалі!

Вытаращчыў пан вочы. Недаверыў.

— Смалі пакуль ня бачыць ніхто, бо будзе позна.

Паволі хіснуўся ў бок, азірнуўся пару разоў, а тады трушком пад шлях пусьціўся

Падняла Альжбета руку, злажылася—покнуў у раніцы наган, а пан неяк нязграбна, нехаця зваліўся пад куст.

От так і перажылі пана.

І кожны раз, як пра яго ўспомняць, то ўспамінаюць і Альжбету.

— От была—нават рука не скаланулася.

Шмат романтикі перажылі—рэволюцыйнага, бунтоўнага запалу. З гэтага запалу і вырасла ў 1918 Бухарына-Пролетарская комуна. Расла паволі, ішла ўпартаю, цвёрдаю ступою—зубамі, нэрвамі брала кожны дзень. Жарты сказаць—„нават вядра ў хаце ня было“. Значыць—трэба было пачынаць з вядра, горш таго—з магілеўскіх раскошных лапцей па калені.

Былі і маладушныя. Штодня нылі і другім сэрца пераядалі. А кулакі радаваліся тады і адзін да аднаго ў госьці з самагонам хадзілі.

Комунараўцы не паддаліся.

На шасьцярых конях, як яны кажуць, выехалі. На шасьцярых—бо было шэсьцера на ўсю комуна.

Пасьля пакрысе пачалі прыплываць новыя комунары. Буйнець, расьці гаспадарка пачала. Паналаджвалі сякія-такія панскія машыны. Сваіх крыху падбавілі. Купілі рухавік—панскі бровар на млын перарабілі. Набылі трактар, паўскладаную малатарню. Жнівяркі, касаркі па полі пусьцілі.

Прапаў страх некалішні ў сялян—далучаліся да комуны і зусім не баяліся свайго „на людзі“ ад-

даваць. У 1927 комуна ўжо мела 21 сям'ю, магла-б мець і больш, але ня пушчала нястача зямлі. Залетась гэтае пытаньне вырашылася—72 прымежныя гаспадаркі далучыліся з усім сваім скарбам і з зямлёю. Сёлета да комуны дапушчаюцца два сельсаветы і ўтвараюць Бухарына-Пролетарскі колгас.

Да гэтага часу комуна мела паляводзкі і жывёлагадоўчы напрамак. Калі зразу было шэсьцера коняй, дык у 1929 іх ужо налічвалася 64 і 182 каровы (6 быкоў). На водшыбе, каля возера, стаіць мураваны млын, а едучы па шляху, збоку можна заўважыць нізкія, доўгія будынкi—гэта комунская цагельня. Ставячы новыя будынкi, рамантуючы старыя—на сыцены, на ўшулы, на падмуроўку—комунарам ня трэба клапаціцца дзе дастаць матэрыялу, бо ён у іх пад бокам.

IV

Бухарына - Пролетарская комуна мела-б шмат большае, але ёй, як кажуць, не пашанцавала. Клясавая барацьба, кулацкая нянавісьць да новых форм селавога жыцьця не магла астацца няпрыкметнаю. З ціхіх, „бяскрыўдных“ паклёпаў, з агіднае хлусьні і цкаваньня—яна пераходзіць у сваю пасьядоўнасьць і прымае больш вострыя, больш выразныя формы. Кулацтва скарыстоўвае ўсе франты на тое, каб як мага больш нашкодзіць таму храстку, што адбірае ў яго сок.

Комуна палілі два разы: у 1928 і ў 1929 годзе.

Першы раз гэта абышлося толькі адным стогам саломы. Магло-б гэтым і не абысьціся, бо поруч стаялі гумны, адрыны, але комунары сваячасова перасьцераглі.

Першую няўдачную спробу кулакі напавілі роўна праз год. Прыдумалі ўсё складана, арганізавана. Трэба было зрабіць эфэкт. Трэба было, каб ад усяе комуны астаўся толькі попел.

Ноччу, ужо пад раніцу ўспыхнуў аганёк пад адрынаю. Успыхнулі і пад другімі будынкамі: пад гумнамі, пад хлявамі, пад стайнямі. Гайсанула, паласнулася полымя. Залілася агнём уся комуна.

— Гэта шчасьце яшчэ што нашы мужчыны позна варочаліся недзе са сходу, ато ад нас не асталася-б і сьледу.

А мужчыны нарваліся ўпору. Варта было на хвілінку спазьніцца, як загарэліся-б усе будынкi, бо кулацкая авантура была прыдуманая вельмі хітра. Пад усе будынкi загадзя былі пападложваны адмысловыя кнаты. Лёгка скручанае перавясло—густа ўтыканае запалкамі. Калі падпаліць за канец, дык запалкі ў перавясьле паступова загараліся і даходзілі да кулька, а гэты кулёк быў падложаны або да гэтай аблітай сьцяны, або ў сярэдзіну да збожжа ці сена. У мітусьні, у вэрлаху, бегаючы, комунары і натрапілі на гэтыя перавясла. Вось-вось яны ўжо дагаралі да кулькоў. Загадзя, зусім выпадкова ўдалося выратаваць комуна, але ўсё-ж згарэла напакаванае збожжам вялікае гумно і

стайня. З стайні таксама ўдалося павыпушчаць коні.

Злачынцамі аказаліся суседнія кулакі і даўнейшыя бандыты. Было заарыштована сем чалавек, з іх адзін бывалешні комунар. Некалі ён быў пралез у комуну, каб шкодзіць у ёй з нутра, каб паступова, паціху яе развальваць. Гэта яму ня ўдалося, бо ў 1927 комунары разгадалі „новага чалавека“ і выключылі. У яго асталася адна магчымасьць—перавярнуць комуну ў попел.

Гэтыя два пажары далі комуне каля 20 тысяч рублёў страты. Але комунары духам ня ўпалі. Барацьба яшчэ горш загартавала іх. Работаю, упартасьцю яны бяруць кожную цалю свайго жыцця.

— Цяпер мяне ня зманіш. Як некалі было страшна цурацца ўсяго ды ісьці ў комуну, дык цяпер яшчэ горш страшна падумаць, каб гэта давялося зноў жыць адным,—кажа тая самая цётка Балотнічыха.—Гуртам одэтак куды лепш. Ё спарней шмат. Ад нас пажары колькі ўзялі, ды і то мы ня горш жывем за другіх. Ё харчоў нам хапае, і радзію паслухаць можна, ды і гаспадарка наша ўсюды відна. Зірнеш на нашу карову, дык адразу пазнаць, што не селавая, ці праедзеш на кані, то зразу відно, што з комуны. Адно дрэнна, што ў нас цяпер непарадкаў шмат стала, ад таго куды пагоршала і комуна.

Комуна, канешне, мае дасягненьні, канешне, мае ўплыў на ваколічнае сялянства, але ня шкодзіць пагаманіць пра гэтыя „шмат непарадкаў“, каб і

другім паказаць, як лёгка ўтварыць імі адмоўны эфэкт.

Тут можна сказаць, пра гаспадароў, пра гаспадарскае вока і пра іншыя акалічнасьці.

V

У спадчыну комуне астаўся кавалак панскага маёнтку. Асяродак. Парк, сады, будынкi, аздоба.

Калі прайсьці па гэтым парку цяпер—роўным квадрацікам абвядуць наўкола ясяновыя стромыя алеі. Па дарозе пападуцца жывыя альтанкі, нейкія замежныя хвойныя дрэвы, нейкія нізкія густыя кусты. Дрэвы, алеікі, зноў дрэвы—сымэтрычныя і параскіданыя абыяк. Наабапал нізкія, купчастыя сады. Думаеш: хораша, на яго страх, было пазасаджвана. Гэта-ж улетку які адпачынак можна наладжваць. Такого месца не знайсьці і ў Менску.

Гэтая культура гадавалася вякамі.

Цяпер яна запушчана, неагледжана. Ідучы су-стракацьмуцца пянькі—даўнейшыя і сьвежыя. Валяцьмецца ламачча, гальлё, а старая ліпа расчэпілася на дзьве палавіны і адна абваліўшыся паўгінала, пакрэмсала суседнія, больш маладыя, зграбныя расьліны. Між хвойных замежных дрэў панавыбягаў нейкі парасьнік. Тут можна спаткаць і вішаньнік, і алешнік і стусінаваты бярэзьнік. Збоку можна напаткаць саджалку. На ёй па бакох пачынае прымайстроўвацца лаза. Далей—мабыць стаяў нейкі будынак—ляжацьмуць узгоркі размы-

тае цэгля, а між іх паабвальваныя норы сутарэньня. Урэшце стаіць саламяная будачка, а за будачкаю—зноў між парасьніку—відзен і галоўны комунарскі будынак. З аднаго канца ён двухпавярховы. На першым паверсе ў кутку месціцца адна сям'я. Другія пакоі пустуюць. Наверсе канцылярыя.

У парк упіраецца вялікі ганак—вэранда. Слупы пакасіліся, пабутлелі. Гнілыя дошкі паправальваліся. У дзіркі зьмятаецца сьмецьце. Прыходзяць каровы, пярэднімі нагамі становяцца на ганак і п'юць пойма. Так заведзена ў комунараў: кожнаму падзелена карова, каб аддаваў ён свае сытыя памы. Карова ведае свайго прымацованага—ідзе проста на ганак; топчацца, прабівае капытамі яшчэ большыя дзіркі, брудзіць і ідзе ў хлеў. Ад таго каля дому нячыста, валяецца сьмецьце і нясе смурод.

На дварэ—былі некалі газоны, кветкі. Яны ня толькі не даглядаліся, а і знішчыліся перадкам новае будоўлі. У комуне няма пэўнага вызначанага пляну забудоўкі, а таму—спатрэбілася паставіць коопэрацыю—ну і паставілі яе сярод двара. Ї вылупілася маленькая, нялеглая хацінка як бяльмо на воку. Гэтак і з другімі жыльлёвымі будынкамі: яны ставяцца абы-дзе, дзе ёсьць месца і гэтым псуюць правільнасьць комунарскае сядзібы. Такая вяздатнасьць ня толькі ў Бухарына-Пролетарскай. Гэта можна заўважыць і „Савецкай Беларусі“, і ў „Прогрэсе“, і ў „Розы Люксэмбург“.

Комунары ня ўмеюць яшчэ як сьлед шанаваць і машын. Хай не машына—хай старызна. Усё-адно ёй павінна быць месца, яе трэба прыладаваць. А то, каля коопэрацыі—каля тае самае коопэрацыі, што вылупілася „бяльмом на воку“—у сьнег паўправалі аднаконкі плугі. Пад варывенькаю да сьцяны—як жывыя ад холаду—папрытульваліся нейкія махавікі, шасьцярні, прэнты, драпачы. Каля клеці пазвальваліся ў кучу, паабрасталі сьнегам плугі параконкі-ардынаркі і з дубальтовымі лемяхамі. Калёсікі паблыталіся паасобку. Прыгледзішся—тут можна пазнаць і барабан ад арфы а наперадзе скарчанеўшы стаяць дзьве сеялкі.

— Гэта мы клець перасыпалі,—наперад апраўдваецца старшыня,—тады павыносілі былі, адале неяк і не давлялося ўпарадкаваць... А сеялкі, дык яны ў нас так сабе, бо мы сеем рукамі.

Гэтым старшыня, канешне не апраўдаўся, а прызнаньне пра сеялкі зусім падвяло яго. Папершае—непахвальна, што калі нават ёсьць і машыны, а сеецца ўручную, а падругое—хоць машына і ня служыць, а даглядаць яе трэба.

Зрабіўшы сваё прызнаньне, старшыня спакойна накіраваўся да канцылярыі. Па вытаптаным двары грузна затопалі яго боты і раскідалі ад сонца бляск.

VI

Левы бок галоўнага будынку аднапавярховы. У ім месціцца дзьве школы і клуб. Клуб павінен быць месцам здоровага адпачынку комунараў.

Але да гэтага часу ён ня прыладжаны. Няма сапраўды таго прытулку, які ўцягнуў-бы сюды кожнага, бо нават і радыё, пра якое казалі Балотнічыха, стаіць ня ў клубе, а ў трактарыста. Ён бо самы спраўны махайнік, ну няхай у яго і стаіць. А хто пойдзе ў чужую хату дакучаць людзям? Ну і слухае радыё больш за ўсё адзін трактарыст, а калі пачуе што цікавае—назаўтра раскажа. Няма і газэт. Некалькі штук ляжаць за шклом у шафцы, але яны ня чытаюцца, бо хто пойдзе нудзіцца ў клуб. Тое самае і з кнігамі. Некалькі лічаных штук ляжыць іх у той-жа шафцы. Хатніка Штабного і ня турбуе ніхто, бо ўсё адно ведаюць, што нічога ні старага няма.

На дзень у клубе лавы паскіданы ў куток. Ля сьцяны куча дошак. У другім кутку некалькі калодак і яны падставяцца пад дошкі тады, калі будзе спэтакль.

У канцы сцэна. Па суботах на гэтай сцэне і адбываюцца спэтаклі. Але ад таго, што новых п'ес няма, а ўсе яны старыя і шмат разоў глядзеліся, то можна будзе паказаць якую-небудзь хоць не плямяжанькую, але кароценькую, і тады адчыніць танцы. А танцы—самае галоўнае. Інчай моладзь і ў клуб ня пойдзе. А то знойдзецца зух гарманісты, расьцягне гармонік да адказу—і як тады ўтрымацца, каб не аддубасіць кадрылю. Гарманістаму—гонар і слава. Сядзіць ён, пакурвае, а тады падыдзе дзяўчынка і папросіць—ласкава, канешне, папросіць—каб сыграў вальс. Яшчэ мудрэй расьцяг-

гнуцца мяхі—заліваецца галасамі, гаруе ад падэ-
шваў вечарынкавых клюб.

Ля сцэны стаіць рояль. Бадай кожны комунар
ад 8 да 20 год умее іграць. Стогне рояль, немым
голасам надрываецца цэлы дзень. Пазьдзіранымі
косткамі клявішы выглядаюць як шчарбатыя зубы.
І кожны клявіш свой нораў мае: той ня ўгінаецца,
той не адгінаецца, а таго—бі ці ня бі, усё роўна
нічога ня чутно будзе.

Самы галоўны музыкант цэлы вечар нацыбучвае
вальс, тустэп і польку. Калі ўдарыць ахвота—рэ-
пэртуар пашырыцца. Можна будзе сыграць яшчы
„Хіляйля-хіляйлём“.

— У нас дзьве былі,—кажа ён,—адну ўжо кон-
чылі, а гэта от другую даігрываем.

А даігрываць ня варта было. Рояль—рэч дара-
гая, можна было даглядзець яе і скарыстоўваць
куды лепш.

Самы галоўны канчае, а садзіцца другі і пачынае
зноў з таго самага толькі з меншым умельствам.

От так і працуе клюб. А загадчык Штабны—
сухарлявы, доўгі, як стусіна, хлапец—спрачаецца
з настаўнікамі, расказвае, што ён цьвік усяе ко-
лектывізацыі, што без яго нічога нідзе ня робіцца,
і яму некалі зірнуць на работу.

VII

В новым чалавекам хочацца пагаварыць. Сабра-
ліся комунары і комунаркі ў хату. Вымаюць ма-
хорку, круцяць цыгаркі тоўстымі задрантвелымі

пальцамі і—як кропелькі махрыцы перасыпаюцца, в аднае паперкі ў другую—перасыпаюцца, абменьваюцца і думкі.

— Кіраўніцтва ў нас дрэннае, безгаспадарчасць заядае,—кажа стары комунар Захар.—Паехала от усё начальства на зьезд у Касцюковічы, нікога намесьнікам, ці кіраўніком гэтым не пакінулі, а ў колгас людзі прыходзяць з далучаных сёл па справах, і нідзе нікога няма. А работа таксама—чорт ведае што рабі. Ня ведаеш куды і павярнуцца нават.

— Вельмі ўжо ў нас цяпер неяк непалюдзку усё пашло,—дадае кабеціна.

— Шго-ж ты хочаш людзкага, калі ад галавы гэта ідзе. Што называецца селі мы цяпер на седала з сваім саветам. Ніводнага комуністага ў савеце няма, а старшыня чорт ведае якую політыку гне.

Падумаўшы, глыбока зацягнуўшыся дымком, Пракоп скардзіцца далей.

— Ашукаліся мы цяпер з сваім саветам. Ні работы, ні кіраўніцтва, так толькі каб дзень адтупаць. А комуністаў мала—восем чалавек з кандыдатамі на ўвесь новы колгас, дый тыя ўсе занятыя. А тут вот і ідзе суматоха. Кулацкую лінію гне старшыня—гэта я скажу проста. Увесь час супроць колектывізацыі быў. Яму хочацца, каб гэта маленькаю кучкаю так сабрацца дый чухаць чараўцо, а там хоць трава не расьці. Вот табе і музыка. І ў гаспадарцы тое самае—нідзе гаспадарчага вока няма. Жарты сказаць—каб з першага месца ды на пятым апыніцца. Гэта што вельмі

няма часу цяпер—усе занятыя на сёлах. Даводзіцца перавыбараў чакаць,—а так—даўно ўжо што зрабілі-б.

У гэтым вялікая праўда Папралазілі ў комуну кулакі, каб шкодзіць. Комунары праганялі іх. А гэта ў самай галаве небясьпека засела. Толькі цяпер адчулі комунары, якую вялікую ролю іграе кіраўніцтва. А старшыня, Падабед Сафрон, або вельмі замаскаваны і хітры шкоднік, або зусім няздольны кіраўнік. Наўрад ці правільным будзе другое. Ідэя адмежаванасьці, ідэя вузкае нажывы за лік дзяржавы—зусім знаёмая ідэя кулацкіх комун, і ці ня імкнуўся да гэтага і Падабед? Стоячы на чале комуну ён змагаўся супроць колектывізацыі, а калі перамаглі яго—астаўся ў бачку, у справе колектывізацыі ніякага ўдзелу ня прыняў і на гаспадарку плюнуў. Няхай, моў, глядзяць якое дабро тут. Млын, той самы млын, што з бровара перарабілі, каторая пара стаіць, бо нешта маленькае ў ім сапсавалася, ніякіх запасных частак няма. Млын стаў, а на комуну што дня трэба дзiesiąткі і сотні пудоў мліва. Трэба карміць сьвіней, жывёлу. Трэба харчавацца самім. А там—не хапае нейкае маленькае штучкі—хоць вязі куды-небудзь за дзiesiąткі вёрст малоць.

— А яшчэ і малацьба гэтая ідзе. Цеперся пара было памалаціць, аж брыдка. Дый малацьба тая—няхай-бы хоць адзін хто з савету прышоў ды поглядзеў, дык іх і духу няма. Няўпраўкі ўсё. От так і скаціліся на гэтае пятае месца.

Сумленным комунарам, якія змаглі некалі „ўсё аддаць, усяго спурацца і ісьці невядома як жыць“ — шкода комуны. Кожны непарадак, што здарыўся не па неабходнасьці, а па неахайнасьці, чапае іх за нутро. Ня дзіва, што так прагна чакаюць яны перавыбараў.

Люты месяц. Бухарына-Пролетарская яшчэ не памалаціла свайго збожжа. Раніцою даецца парад на малацьбу. У гумне пазьбіраліся — старыкі, сярэднія, маладзіцы. Парасчынялі вароты, пападкідалі снапы, прырыхтаваліся — чакаюць трактара. Чакае яго і высозная на таку малатарня. Сядзяць, стаяць, каласкі перабіраюць, а трактара няма. Гутаркаю заняліся — мужчыны сёе-тое ўспамінаюць з грамадзянскае вайны, старэйшыя — з царскае здарэньне якое прыставяць. Кабеты — у сваю чаргу — гуртком на снапох паўсядаўшыся, гаворку находзяць. І гаварыць надакучыла, і мароз за пальцы цісьне, а трактара няма. Так ужо і нудзіць пачалі-б, каб ня Кандрат. Але той нашоў забаўку. Тупаючы каля заперы на мыш неяк натрапіў. Падседзеў, злавіў рукавіцаю за хвосцік і давай да жанчыні з ёю пацыкацца. Піск, крык на ўсё гумно. Умяшаліся мужчыны — за крысы лавіць пачалі, як тыя ўцякаць зьбіраліся. Выпала недзе мыш, згубілася, а трактара ўсё няма. А ўжо і гадзіньнік так на другую налазіць.

— Што за чорт, пайду пагляджу хіба, — кажа барадаты Захар.

— Але, схадзі хіба, што ён там бавіцца.

А з трактарам тое самае што і з млынам. Распа-ліў яго трактарыст, вывеў з гаражыка на двор і чуе: лапаціць вельмі нешта перабоі, як ён кажа, вялікія. Але мала што перабоі—і чалавек бывае закашляецца, але-ж гэта пройдзе і нічога—здароў чалавек. Толькі трактар аказаўся не здаровым. І сам трактарыст добра ведаў, што даўно згабля-валася нейкая там шайбіна ўнізе і што даўно па-хронвала машына. Ведаў, што трэба новая шайба, але таму, што ня зьбіраўся век векаваць у кол-гасе, дык і не клапаціўся пра новую.

І вось толькі цяпер, калі ўжо трактар пачаў ірваць нутро—машыніст суняў яго каля сьвірна.

— Ні пайдзёць, правіць трэба,—заявіў ён і зьлез папраўляць.

Расшрубававу, паразьбіраў усё і пальцамі пака-лупаву шайбу.

— Наліваць трэба а тут і волава няма.

Доуга корпаўся пад нізом трактарыст, на сьпіну лажыўся, пальцамі, малоткам стукаў, паўдня пага-раваў, а ў гумне, чакаючы яго, лавіў мышы чала-век 20 нарад малацьбітоў. Дзень прападаў дарам, а ніхто нават і не наказаў тым, каб варочаліся да-хаты і—ня даў другога нараду.

Трактарысты ўсё спадзяваўся паладзіць. Урэшце, у дзьве гадзіны дня падняўся, пачухаву патыліцу і гукнуў да старшыні, што крочыў па дварэ.

— Малаціць сённі ня будзем. Трактару рамонт нады.

— Ня будзем, дык і ня будзем,—пераказаў старшыня і паволі пакрочыў у канцылярыю. Таксама грузна ступалі яго юхтовыя боты і па халявах торкаў кажух.

Трактар адмовіўся малаціць. Трэба вялікі рамонт. Яшчэ летась з восені гэта відно было, а гэта—пачыналася вясна, падыходзіла ворыва і, толькі тады, як машына зусім адмовілася працаваць—адумаліся, што трэба лячыць.

Ог так, пакрысе, памаленьку і зьмяняла комуна першае месца на пятае. А Падабед Сафрон спакойна сядзіць у канцелярыі і паволі перакідае галачкі на лічэбніку падлічваючы колькі якому члену яшчэ трэба ўнесці паю у коопэрацыю—колькі з якога трэба адлічваць.

VIII

Канешне, Пракоп казаў праўду. Колгас у 9.000 гектараў — плойма работы — а ўсяго восем камуністаў дый тыя ніколі ня стыкаюцца. Комсамольская ячэйка слабая. Аздараўляючы ад кулацкае агітацыі сёлы—некалі было зьвярнуць увагі на асяродак—на комуну. Ад таго і апала работа. Ад таго і паслаблі лейцы кіраўніцтва.

На сходзе ў Пушкове шмат было за тое, каб далучыцца да Антонаўскае комуны. Чаму да Антонаўскае? Бо там на многа лепш пастаўлена работа, бо на многа эфэктыўнейшая гаспадарка. От

тут і паказаліся тыя „шмат непарадкаў“, пра якія казала Балотнічыха, а Бухарына-Пролетарская мела ўсе падставы, каб ня траціць свайго першага месца.

Едучы назад з Пушкова—сіверам сьцяўся мароз. Сані рыпяць па-ранішняму—глуха, коратка абрываючыся. У сёлах на попрадкі пазапальвалі агні.

— Здрава даводзіцца працаваць,—кажа Пракоп,—а наперадзе яшчэ колькі работы...

— Здрава.

І ў здаровай бальшавіцкай рабоце залог соцыялістычнае перамогі.

Люты—сакавік,
1930 г.

НОВАЯ ЗЯМЛЯ

Шаснаццаць кілёметраў ад Менску Чэрвенскі шлях ідзе проста—не загінаючы ў бакі. На шаснаццатым кілёметры старыя бярозавыя прысады паварочваюць улева, ідуць па ўзгорках на Чэрвень, а на гэтым павароце — направа — стаяць будынкі колгасу „Бальшавік“.

Будынкі раскінуліся на ўзгорку. На захад, над самаю рэчкаю, на стромным беразе Сьвіслачы стаяць два дамы—цяперашнія кватэры арцельнікаў. Бераг круты, але ён аброс кустамі бэзу, акацый, дрэвамі. Сюды ўпіраецца вялізны балькон-вэранда. Накаса па беразе, між гэтых кустоў, каменянямі вылажаны сходцы да рэчкі, дзе над самаю вадою панагіналіся старыя купчастыя дрэвы.

На дварэ—яшчэ некалькі хат. Налева каля берагу кузьня. Далей сьвінух, а водаль дзьве аборы.

На другі бок двара стайні, сьвірны, гумны, паветка на машыны, ды сад.

Будынкі стаяць на ўзгорку пры рэчцы, якая мяжуе землі колгасу ад зямель сяла Каралішчавіч. З поўдню колгас мяжуецца са скарбовым лесам, а з захаду ды ўсходу—з сёламі.

Зямлі ў колгасе 291 дзесяціна. Зямля добрая, ёсьць некалькі імшарын, балотцаў, але яны, тым ці іншым парадкам, скарыстоўваюцца.

Ня зусім далёкая адлегласць ад Менску і добрая дарога дае магчымасць арцелі трымаць гандлёвыя сувязі з горадам.

Там, дзе цяпер колгас „Большавік“ некалі быў маёнтак пана Прушынскага. Пан меў нейкую „адмысловую аграномічную адукацыю“, але быў як кажуць, без аднае клёпкі ў галаве. Гаспадарку вёў дзіка, навальна, як навальна рабіў і ўсё. Культура ў гаспадарцы была пераважна зернавая. Сызтэма—спасная. Канюшына сеялася пад пашу і пад пашаю была па 3—4 гады. Пры такім гаспадараванні нельга было спадзявацца на добры прыбытак. Сялясе кажуць, што ён быў вар'ят. І ня дзіва. Разумны чалавек так не рабіў:—

Бывала,—сушаць сена. Распараджаецца сам пан. Копы сухія, але іх распушчаюць па некалькі раз. Праходзяць дажджы. Сена гніе. Тады пан—пацепвае плячыма, бегае па гузіках пальцамі і аддае свайму ўпаўнаважанаму загад:

— Утапіць!

Сена звозілі і пускалі ў рэчку. Частку адбіралі, клалі ў зьбітую з дзіркамі скрыню і прамывалі ад іржы.

Рабіў пан і „мэліорацыю“. Але таксама па-свойму—капаліся не канавы, а саджалкі. У нядзелю

з хурманом пан аб'яжджаў сваю гаспадарку. Праяжджаючы каля „мэліорацыі“ загадваў ехаць памалу. Хурман маўчаў, а пан пацелваў плячыма і ўжо злаваўся:

— Гм... Значыць, ты ўсе ведаеш? І не запытаешся нават што гэта.

— А што-ж гэта будзе, пане?—нібы спяхватваўся хурман.

— Мэліорацыя!—горда адказваў пан і пачынаў тлумачыць.

Але з „мэліорацыі“ нічога ня выходзіла. Яго выручалі лясы.

Каб ашукваць парабкаў, дык пан прыдумаў адмысловую „касу ўзаемадапамогі“. Штомесяц вылічваў з парабкаў вядомую долю заробку, а пасьля: для воч, калі чалавек гібеў ды прападаў—даваў сякую-такую капейку.

Кастрычнікавая рэволюцыя паставіла над гэтым крыж. Прапаў маёнтак, прапала „мэліорацыя“ і „каса ўзаемадапамогі“. Але пан ня траціў надзеі да 1920 г. ён аставаўся старцам у сваіх пакоях, зрабіўся ключнікам, спадзяючыся яшчэ ўсё стаць абшарнікам.

Не дачакаўся.

Зямля спачатку эксплёатавалася ваколлічнымі сялянамі абы-як. У 1923 г. організаваўся саўгас Дзяржаўнае Палітычнае Управы (ДПУ), але ён ня быў прыбытковым і праз год ліквідаваўся. Сялянам было запрапанавана організаваць колгас, але дзякуючы агітацыі мясцовага ксяндза і кулакоў, яны

адмовіліся. Тады сабралася 8 сем'яў парабкаў і на чале з цяперашнім загадчыкам Залескім—сяк-так на руінах—заснавалі колгас, назваўшы яго „Большавіком“.

Маемасьць колгасу складалася з 1 каня і 7 кароў. Увесь жывы і мёртвы інвэнтар членаў складаўся з 1439 р. Інвэнтару бадай ня было, толькі ўжо ў якасьці насьледкаў ад саўгасу члены атрымалі мёртвага (няпрыгоднага для работы) інвэнтару на 400 р. Адзінае, што асталося добрага ад саўгасу, дык гэта 50 дзесяцін засеянага жыта.

Пакруцілі галавамі колгасьнікі, падумалі, пагадалі наважылі ўзяць крэдыт. Узялі каля 600 руб. Набылі неабходны інвэнтар і насеньне.

Жыва ўзяліся за работу. Як мурашкі заходзіліся ля гаспадаркі. Сабралі добры ўраджай. Яшчэ больш дадалося ахвоты. Рады былі колгасьнікі.

— Падростом!

— Выпрастаемся!

Але ня так лёгка было выпрастацца. Ксяндзоўская і кулацкая злосьць і зайздасьць не прайшлі дарам. Увосень напакаванае гумно было спалена са ўсім ураджаем, пазычаным і сваім інвэнтаром. Страта была на 13000 рублёў.

Колгасьнікі духам не апалі. Не здаваліся.

— Папрацуем!

— Набудам!

Але к зіме гэты настрой зьмяніўся. Большая палова членаў вышла з колгасу. Асталіся толькі

4 сем'і партыйцаў і комсамольцаў. Яны цвёрда наважылі ня даць прапасьці „Бальшавіку“.

Тыя, што павыходзілі, пазабіралі з сабой і мізэрную маемасьць. Колгаснікі асталіся зусім голяы. Хадайнічалі. Дзяржава дала крыху грошай. Купілі коняй. Пад весну зноў пачалася заядлая работа: дзе коньмі, дзе сваімі плячыма.

Пачалася ўпартая, цяжкая работа за жыцьцё „Бальшавіка“. І калі гэта работа сябе паказала, дык некаторыя, што былі павыходзілі, зноў далучыліся. Пасьля арцель пачала расьці ўжо за лік сялян ваколільных сёл.

Спачатку ўнутранае жыцьцё арцелі было незавіднае. Гэта было вынікам вельмі стракатага складу арцельнікаў. Тут былі: і католікі, і праваслаўныя, і стараверы, і бязбожнікі. Кожны меў свайго бога і хацеў яго шанавець. Рэлігія ўносіла вялізны разрыў у работу. Ня было адзінасьці, шчыльнасьці, а бадай кожны трымаўся паасобку. Цемната, загнанасьць, малапісьменнасьць спрыяла гэтаму. У арцельнікаў успыхвалі сваркі. Пачыналі звычайна жонкі, разводзячы паклёпы і плёткі.

Перадавікі арцельнікі і гэта змаглі перамагчы. Яны наладзілі культурна-асьветную працу. Пабудавалі лікпункт. Ліквідавалі няпісьменнасьць — гэтага няўхільнага спадарожніка цемры.

Цяпер арцель падрасла. Яна зьнітавана шчыльна. Яна наладзіла сваю гаспадарку, падняла свой культурны ўзровень і службыць прыкладам для другіх.

Паводле росту гаспадаркі і вытворчасьці расьце і асабовы склад арцелі. Да яе далучаюцца ўсё новыя, новыя кадры, прыдаюцца ўсё новыя і новыя сілы.

II

Калі некалі арцель застала пустыя апушчаныя будынкi, адны конныя граблі ды сеялку, калі ў яе быў адзін толькі конь ды свае рукі і энэргія—дык цяпер арцель мае з чым разгарнуцца. Яна мае 2 жніяркі, 2 касаркі, радавныя і рассыпныя сеялкі, бораны, драпачы, малатарню, што разам і малоціць і арфуе, і трактар „Фордзон“. Ворыва трактарам аднае дзесяціны абыходзіцца на 2 р. таней, як коньмі, ня кажучы ўжо аб тым, што якасьць ворыва на многа лепшая. Трактар скарыстоўваецца і для другіх работ. Ём, напрыклад, малоціць і гэтая малаціца абыходзіцца на шмат таней. Калі сто пудоў збожжа абмалочваць коньмі, дык гэтая каштуе (ня лічачы амортизацыі малатарні) 13 рублёў, а трактарам толькі 7 рублёў. На ўсялякія работы на працягу году трактар скарыстоўваецца на палову і сябе апраўдвае, а ўсе іншыя сельска-гаспадарчыя машыны ў свой сэзон скарыстоўваюцца цалкам.

Арцель дастаткова забясьпечана і будынкамі. Яна мае 2 гумны, 2 хлявы, 3 сьвірны, стайню, паветку на машыны, кузьню, стальмашню, гараж на трактар і сьвінух.

Сьвінух пабудаваны нядаўна. Нават з у ім яшчэ ня скончаны. Гэта цёплае вельмі добра абсталяванае памяшканьне. Сьпераду кухня. Тут стаіць вялікі гермэтычны кацёл, дзе парыцца бульба. Збоку другі ўмураваны ў ляжанку, для награваньня вады. У кухні рыхтуецца корм. Самы сьвінух з вокнамі, вылажаны цэмантоваю падлогаю. Пасярэдзіне ідзе карыдорчык з канаўкамі ў дзьверы з другога канца. Наабапал гэтага карыдорчыку глухія нявысокія перагародкі. Там сьвіньні. З кухні прыносіцца ім корм і разьмяркоўваецца на кожную перагародку. Гной выграбаецца і ссоўваецца на двор. Мяркуецца на карыдорчыку палажыць рэйкі і вывозіць з яго ваганэткаю. Жыжка-ж па канаўках сьцякае на двор у цэмантовую яму. Пасьля яна ідзе на агарод.

Хлявы ацеплены, добра дагледжаны. Паложана цёплая столь, шчыльна пазачыняны вокны (на зіму) і нават дзьверы пазабіваны матамі.

Члены пакуль што кватэрамі забясьпечаны. Але паступаюць новыя члены і для іх трэба будаваць і новыя кватэры. І от толькі адпусьціць зямля, дык арцельнікі возьмуцца за будоўлю. На дварэ стаіць некалькі старых будынін. Ёх трэба перасыпаць, пераставіць, аднавіць. У пляне будоўлі арцелі намечана пабудаваць лазню, птушнік, аднавіць спаленае некалі гумно і падрамантаваць тыя будынікі, якія да гэтага часу стаялі на другім пляне будоўлі.

Арцель арэндуе 2 вадзяныя млыны, у якіх таксама зроблены патрэбны рамонт. Млыны сабою

абслугоўваюць арцель і мясцовае насельніцтва. Яны маюць нагрузку на 75 процантаў. Каб скарыстаць тую энэргію, што яшчэ астаецца—арцель думае пабудаваць сукнавальню і маслабойню. Але гэта будзе зроблена тады, калі гэтыя млыны будуць пераданы арцелі, бо на гэта ўжо ёсьць пастанова ЦВК і СНК СССР. Штогод арцель ад млыноў мае 1000 р. чыстага прыбытку. Апрача таго гэтыя млыны даюць арцелі зваротныя сродкі, а гэта ў гаспадарцы мае вялікае значэньне.

III

9 гадзін раніцы.

На дварэ званок.

Арцельнікі ідуць з хат, маладыя, старыя, дзяўчаты, хлопцы. Ідуць атрымаць нарад.

Зьбіраюцца ў натаўп.

— Ну, якая сёньня работа, Валодзя?

— А от зараз скажу. Чакайце.

Комсамolec Валодзя, малады хлапчына—загадчык гаспадаркі. Ён адміністратар, дае нарады на работу.

Хто-небудзь запазьніўся—сьпяшае. Пакуль-што жартуюць.

— Дзе-ж гэта ты, Антось, паясок такі ўзяў—глядзеце чым ён падпяразаўся.

А Антось падпяразаўся лякаваным жаночым паяском.

— Ты-б яго Веры аддаў.

— Але, бач, я рашпіленая, а ён такім убраньнем фарсіць. Аддай мне—ён ня ідзе табе пажартоўвае Вера.

-- Пацалуй яго, дык зразу аддасьць, — дадае рыжы дзядзька.

Рагочуць
Усе сабраліся.

Слухаюць нарады і ідуць на работу.
Так пачынаецца рабочы дзень,

Улетку працуюць 8—10 гадзін, а ўзімку 6—7. Увечары, пасля работы, загадчык гаспадаркі дае старшыні весткі аб рабоце (хто, дзе і колькі працаваў). Паводле гэтых вестак пішацца табель, які ў канцы месяца зацьвярджаецца на агульным сходзе.

Калі работы не хапае, дык яна разьмяркоўваецца па чарзе на ўсіх членаў арцелі.

Аплата працы ўведзена з самага пачатку арганізацыі арцелі. Яна вылічваецца паводле затрачанага часу. Спачатку была роўная для ўсіх, але з 1926 яе разьбілі на 4 катэгорыі. Першая катэгорыя—дарослыя мужчыны і жанчыны, што выконваюць гаспадарчую работу. Яны атрымоўваюць 1 руб. 50 кап. за рабочы дзень. Другая—трактарысты, млынары, машыністы—работа якіх патрабуе спэцыяльнасьці, ім плаціцца на чвэртку больш. Трэцяя катэгорыя—кіраўнікі гаспадаркі і майстры-спэцыялісты вышэйшае кваліфікацыі. Ёхны дзень аплачваецца на чвэртку больш. Да чаць-

вертай катэгорыі дапасоўваюцца падлеткі да 20 год, якія яшчэ ня маюць навыкаў. Іхны дзень аплачваецца на чвэртку менш. Непрацаздольныя забяспечваюцца так: дзеці ад нараджэньня да 10 год маюць дзесятую частку сярэдняга заробку члена. Ад 10 да 16 год—пятнаццаць процантаў, Старыкі — 30 процантаў сярэдняга заробку.

Аплата павышаецца ў адпаведнасьці з павышэньнем агульнае таварнасьці гаспадаркі.

Разрахунак робіцца ў канцы гаспадарчага году. На выдаткі, якія могуць здарацца штодня, члены бяруць авансы. Усялякія харчы бяруцца ў якасьці забору і пасья ўжо, пры разрахунку, вылічваюцца.

Наймаў арцель ня мае, калі ня лічыць каваля, мэханіка і млынара — гэтых спэцыялістых. Але надалей гэта будзе зьнішчана, бо арцель мае бронь: трактарыста, каваля, гародніка і г. д. Адна жанчына паслана на курсы птушкаводзтва, бо арцель мае на мэце заклаьці ў сябе птушнік.

У рабоце па гаспадарцы кожны работнік прымацоўваецца да свае прылады на больш-менш доўгі час. Так, напрыклад, да гародніка, ці каго другога, прымацоўваецца вядомая зброя, упраж і коні. Ён за імі і даглядае. Работнікі да сьвінуха, хлява і стайні прымацоўваюцца на паўтары-два месяцы. Начны вартаўнік—на 1 год. Такі парадак еля арцелі пакуль-што аказаўся больш выгадным, як чаргаваньне, бо пры чаргаваньні наглядалася меншая адказнасьць за работу і маемасьць.

На чале арцелі стаіць савет з 5 чалавек. У са-
веце адна жанчына, адзін партыец, адзін ком-
самалец. Працу уавету правярае рэвізійная ка-
місія.

Старшыня—вядомы арганізатар арцелі—Залескі.
Ён добры кіраўнік і гаспадар. Яго паважаюць,
вырашаюць з ім гаспадарчыя пытаньні, ідуць
раіцца. Яго слова, думка—патрэбна, як нейкая
шрубка ў машыне. Яна ўводзіць нейкую сыстэму
ў работу.

Арцельнікі працуюць сумленна. За ўвесь час
жыцця выключаны толькі адзін чалавек, бо ён
нарушаў статут—хацеў мець уласную маемасьць.
Быў і другі—Зэнусь.

Гэты нядобрасумленна адносіўся да працы
стараўся дэзарганізаваць арцель. Ён стараўся
знайсці сабе „таварыша“, з якім можна было-б
у часе работы адпачнуць, пакурыць і ад душы
нагаманіцца, праканаць гэтага „таварыша“, што
ня варта вельмі старацца, бо гэта-ж усё роўна
„на гурт“. Але арцельнікі яму кампаніі ня склалі
і цяпер Зэнусь паправіўся.

Часта ў чыне кампаній улетку арцель наладж-
вае нядзельнікі. Гэта выходзіць вельмі прыгожа.
Нават сяляне кажуць:

— І самім нехаця хочацца рабіць, калі ў нядзелю
за рэчкаю, перад вокнамі, тарахціць трактар, а ля
яго ўвіхаюцца людзі...

Грошы ад нядзельнікаў ідуць на розныя мера-
прыемствы ў гаспадарцы.

З самага пачатку арцель узяла жывёлагадоўчы напрамак. Гэта выгадна ўжо нават таму, што яна мае магчымасьць штодня збываць у горад сваю малочную і мясную прадукцыю.

Не малое месца займаюць і іншыя галіны гаспадаркі—паляводзтва, лугаводзтва, гародніцтва і прамысловыя прадпрыемствы.

У сувязі з гэтым арцель ужыла ў сваёй гаспадарцы 9-палёвы севазварот з такім чаргаваньнем: лубінавы папар, жыта, бульба па гнаі, авёс з падсевам канюшыны, канюшына I укусу, канюшына II укусу, канюшына пад выпас, жыта авёс.

Ад таго, што зернавыя культуры ў гаспадарцы „Бальшавіка“ займаюць значнае месца, дык зроблена і паляпшэньне збожжа. Завелзена і палешана пяткускае жыта, шацілаўскі авёс. Шляхам завядзеньня культур і паляпшэньня апрацоўкі зямлі арцель дамаглася і павышэньня ўраджайнасьці. Так жыта з 45 пудоў на дзесяціну ў 1923 г. даведзена да 83 пудоў у 1924 г. Авёс з 30 пудоў на дзесяціну падняўся да 85 пудоў. Бульба з 700 пудоў—да 1200 пудоў. Канюшына—да 200—250 пудоў. Буракі—да 2000 пудоў на дзесяціну.

Балянс гаспадаркі рос так:

У 1924 г. ён быў	6.670 р.	50 к.
„ 1925 „ „	15.739 „	— „
„ 1926 „ „	27.807 „	— „
„ 1927 „ „	33.382 „	01 „
„ 1928 „ „	45.523 „	72 „

Поруч рос і асноўны капітал.

У 1924 г. ён быў	1.939 р.	45 к.
„ 1925 „ „	6.790 „	08 „
„ 1926 „ „	10.393 „	— „
„ 1927 „ „	16.313 „	24 „
„ 1928 „ „	21.354 „	59 „

Рэшта, прыбытак, што астаецца ў гаспадарцы, летась складалася з 6.174 р. Да гэтых грошай, каб штогод рабіць патрэбныя паляпшэнні і опэрацыі ў гаспадарцы—арцель бярэ крэдыт. Каб паляпшаць і падымаць ураджайнасць, дык у арцелі, апрача звычайнага гною, ужываецца лубін і мінеральныя ўгнаенні: супэрфосфат і каліевыя солі. Нагляднікам і кіраўніком новых мерапрыемстваў у гаспадарцы зьяўляецца куставы аграном.

Некалі ў арцелі было 7 кароў. Цяпер арцель мае 55 штук, з якіх 42 дойных, 2 быкі, а рэшта маладняк. Больш усяго каровы палепшаныя мясцовыя, бо арцель штогод купляе іх на рынку Ёсьць і чыстакроўныя. Зусім нядаўна куплена галляндэрка, якая за паўтары тыдні падняла свой удой да 23 літраў у дзень. Больш за ўсё арцель паляпшае і гадуе беларускіх чырвоных кароў. На практыцы выяўлена, што наша парода па малочнасці не падаецца другім пародам. Гэтае-ж пароды ёсьць і бык.

Кормяцца каровы па нормах. Нормы складаюцца не на адну карову, а на групу, гледзячы ад таго, якое яны пароды, вагі, продукцыйнасці і г. д.

Поруч з паляпшэньнем корму падымаецца і ўдойлівасьць. У 1925 годзе сярэдняя ўдойлівасьць каровы была 50 пудоў, а ў 1928 г. ужо 98 пудоў. Праўда, і гэта яшчэ не гранічная лічба, але далейшае павышэньне ўдойлівасьці залежыць і ад далейшага паляпшэньня харчаваньня. Гэта зьвязана з агульнаю сыстэмаю гаспадаркі, з севазваротам, бо ў арцелі больш ужываюцца концэнтраваныя кармы (кораньплоды, макуха) і то ўжываліся з перабоямі, а трэба і аб'ёмныя (канюшына, цімафейка). Ня вельмі спрыяе хуткаму павышэньню ўдоў і тое, што каровы не свае гадоўлі, а набытыя і яны набываюцца кожны год.

Коняй рабочых 19 штук. Пара маладых свае гадоўлі. Усе добра дагледжаны. Адразу можна пазнаць, што арцельныя.

Сьвіней—48 штук. Ёсьць чыстыя пароды мэтысаў і ёркшыраў.

— Летась у горкі ездзіў па гэтых,—кажа загадчык, паказваючы на ёркшыраў.—Выгадная парода, як бач сьлее. Сёлета таксама зроблен заказ на 3 штукі.

На сьцяне вісіць тэрмомэтр. Валодзя глядзіць на яго, а пасья гукае ў кухню:

— Маня, трэба праветрыць, а то душнавата для іх.

Паадчынялі вокны.

За стайню пароблены парнікі. Яшчэ сьнег, а з пад страхі зелянее радзіска, салата, гуркі. Стары Сьцяпан таксама ведае, якое цяпло трэба маладым

расьлінам: паглядзіць на тэрмомэтр і ведае—накрыць ці раскрыць трэба парнікі.

Дзядзька Сьцяпан даглядае і за садам. Раней садоўніка ня было—сад быў запушчаны, а калі ў 1925 г. прышоў ён, дык сад ажно пахарашэў: падчышчаны, прыбраны, дагледжаны. Поруч з абрэзкаю саду ён паабрэзваў і дрэвы на двару.

— Трэба, каб было харашэй,—кажа ён.

V

Дзядзьку Сьцяпану пад шосты дзесятак. Ён некалі служыў у пана. Ведае, якое дабро было, і з гонарам кажа:

— А ўсё такі, як не кажы, а многа цяпер лепш жывецца. Гэта-ж, бывала, дык мы коньмі ці валамі былі, сьвету божага ня бачылі, а гэта я сабе папрацаваў ды от і газэтку пачытаю. А газэта рэч добрая. Яна многаму ўразуміць можа.

І не адзін дзядзька Сьцяпан чытае газэты. На клуб арцелью выпісана 11 нумароў мясцовых і цэнтральных газэт. Самімі членамі выпісана 11 нумароў. Выпісваюцца і часопісі „Бязбожнік“, „Кракадзіл“, „Колектывіст“, „Работніца і Сялянка“, „Сам себе агроном“.

У першыя гады склад арцелі быў цёмны, загнаны, няпісьменны. Былі паклёпы, зводы. Актыў, партыйцы і комсамольцы намерыліся пазбавіцца гэтага. Організавалі школу ліквідацыі няпісьменнасьці. І свайго дамагліся. Ліквідавалі. Летась у

гэтай школе было 16 чалавек. Усе скончылі. Цяпер у арцелі толькі 6 старыкоў няпісьменных, якія ўжо ад старасьці ня могуць бачыць ня толькі літараў, а нават радкоў у кніжках. Нечага казаць пра моладзь. Усе ходзяць у Каралішчавіцкую школу.

Сваю культурна-асьветную работу арцель праводзіць больш усяго пры сельсавеце ў хаце-чытальні. Асабліва моладзь. Там яна ня толькі прымае ўдзел у рабоце арганізацыі, а займае кіраўнічае месца, як больш перадавая. Пры сельсавеце ёсьць партыйныя (кандыдацкая група) і комсамольская ячэйка, у склад якіх уваходзіць 3 партыйцы і 5 комсамольцаў.

Моладзь арцельная далёка сіганула наперад. На ёй трымаюцца ўсе бытавыя кампаніі.

На ўсяночную, калі ў хаце-чытальні наладжваўся антырэлігійны вечар, дык ён праводзіўся арцельнікамі і сельсавецкім актывам. Селавая моладзь пасыўнічала. Дзяўчат амаль зусім ня было. Старыя забаранілі ім ісьці ў клуб, але яны не пайшлі і ў касьцёл. Тут перакрыжоўваюцца дзьве акалічнасьці: з аднаго боку ксёндз і заможнікі, а з другога—відавочны паказ жыцця, храсьці новага быту і самасьвядомасьць. Моладзь не пашла ў касьцёл, але яна адчувала на сабе вялікі цяжар яшчэ ня зьнішчанае цемры сваіх бацькоў, якую асьцерагае касьцёл.

У арцелі ёсьць і свой клуб. У ім зьбіраюцца арцельнікі. Адпачываюць, чытаюць газэты, слухаюць радыё, праводзяць мясцовую работу грамадзкіх

арганізацыі—Мопр'у, Асоавіахіму, Аўтадору, Бязбожніка і г. д.

У грамадзкай рабоце арцель удзельнічае цалком і карыстаецца аўторытэтам. Добрым довадам будзе тое, што члены арцелі зьяўляюцца абранымі на адпаведныя пасады ў колгасцэнтры, РВК, саюзы і г. д., пачынаючы ад Масквы і канчаючы сельсаветам і грамадзкімі арганізацыямі. І яны сябе ня ганьбяць. Усе мерапрыемствы савецкае ўлады арцель праводзіць у жыццё. Усялякія кампаніі апіраюцца на арцель.

Самасьвядомасьць падрасла. Калі ў першыя часы члены падзяляліся на рэлігійныя культуры, калі кожны замыкаўся ў сабе і маліўся свайму богу, уносячы разлад у работу, дык цяпер арцель гэтыя забабоны адкінула. У 1926 г. пастанавілі ўсе сьвяты сьвяткаваць па календару. Вясельлі адбываліся без папа і ксяндза. Пахаваньні таксама без „упокой, господи“.

А цяпер на вялікдзень той самы Сьцяпан пакепваў з жонкі:

— Мая ўсяночная лепшая. Я сабе адпачнуў, выспаўся, а ты хоць карчанела ноч, а ўсё-роўна ня бачыла, як хрыстос уваскрос.

— А што там калі і схадзіла—проста паглядзела,—адказала жонка.

— Я лічу, што гэта ўсё мана. Яйца гэтыя... Я от калі пад'еў добра, дык ніякія сьвянцонікі мне не патрэбны.

І нават дзіву даешся, як падрос гэты чалавек за час савецкай улады. У сваіх поглядах на сьвет, на жыцьцё ён не састарыўся, а памаладзеў. І гэтак ня толькі Сьцяпан. Ёх многа. Нават 79-гадовы старык Адам забыўся ўжо калі быў у касьцёле і ў сповядзі. Гэта герой працы. Ён яшчэ толькі летась зьняты з работы, а то не хацеў. „Што я—кажа—дармаедам буду“.

Поруч з працай розных гурткоў у 1926 г. былі наладжаны 3-месячныя курсы кройкі і швіва. На курсах было 14 дзяўчат. Некаторыя з іх ня толькі кроіць, а нават і шыць ня ўмелі, а ўрэшце навучыліся і нават абшывалі арцельнікаў. Цікавасьць курсамі была да таго, што ваколічныя сёлы і колгасы падавалі заявы, каб узялі іхных дзяцей.

Арцель сярод другіх прыкметна. Яе побыт зьмяніўся. Яны навучыліся чыста, акуратна жыць, не хадзіць у брудным адзенні. Але на гэтым нельга спыніцца. Многае яшчэ ня зроблена. Да гэтага часу няма аховы цяжарнае жанчыны, не пабудаваны дзіцячы сад, ясьлі не наладжана забеспячэньне работнікаў на час хваробы.

— Шмат чаго яшчэ зрабіць трэба, хоць многа зроблена. Ясьлі ці сад сёлета мы думаем арганізаваць. Наогул, хоць паволі, але верна будзем заваёўваць новае. Намяркована хутка перайсьці на агульнае хлебапячэньне, а там—кухня, сталовая,—тады лягчэй будзе вызваліць жанчыну ад яе клопатаў, а там... а там і да комуны недалёка—кажа старшыня арцелі.

Хоць памалу, але верна арцель да многага ўжо прышла. Летась яе наведала 8 экскурсій—394 чалавекі: ад сялян, ад ваенных частак, вучні, піонэры, аграномы. Усе яны бачылі, што „Бальшавік“ будзе сапраўды новае жыццё на колектыўных падставах.

Хоць памалу, але верна.

VI

Апрача тае сувязі, якая існуе па рабоце ў сельсавеце, у камісіях, організацыях—арцель трымае з сялянамі шчыльную жыццёвую і гаспадарчую сувязь. Яна зацікаўлена, каб і сялянскія гаспадаркі бачылі іхны вопыт. Шляхам дакладаў, справаздач, выставак арцель прасоўвае ў масы свае дасягненні. Пры сельсавеце, камітэце ўзаемадапамогі зроблена вопытнае поле, дзе робіцца спроба мінеральных угнаенняў, культур і г. д.

Штогод сяляне трох сельсаветаў абменьваюць у арцелі да 300 пудоў жыта на чыстасортнае пяткускае. На арцельных машынах часта ачышчаюць сваё насенне, карыстаюцца другімі машынамі.

Арцель мае быкоў. Гэтыя быкі абслугоўваюць ваколічныя сёлы. Плата бярэцца малая—1 рубель, а калі ёсць пасведчанне ад камітэту ўзаемадапамогі аб беднасьці, дык бык пускаецца дарма.

У сёлах, што датыкаюць да арцелі, ёсць беднякі. Яны голыя, забітыя, як была некалі арцель.

У іх няма чым рабіць, неяк засявяць. Арцель дапамагае ім. Штогод яна заворвае зямлю бядняцкім гаспадаркам. Гэта робіцца або ў чыне звычайных нарадаў на работу, або наладжваюцца нядзельнікі, дзе арцельнікі пад лямант касцёльных званаў робяць рэвалюцыю зямлі і побыту.

І сяляне самі бачаць гэта. Яны паважаюць арцель. Яны ўжо ўбачылі, што калі рабіць, дык трэба рабіць як сьлед. Яны дзякуюць арцелі за насеньне, якім яны папраўляюць свае ўраджаі. Многае пераймаюць ад арцелі—засяваюць культурныя травы, караньплоды, разьбіваюць на шматпольле палі.

Нездарма-ж павырасталі ў сельсавеце дзядзькі Сідорыкі, дзядзькі Леўкі—гэтыя селавыя актывістыя.

— Можаб каго другога знайшлі. Я стары, дый часу мне няма,—кажа дзядзька Сідорык, калі яго абралі старшынёю селава-гаспадарчае камісіі, якая павінна падымаць ураджайнасьць.

— Эт, што вы, мы ўсе паможам вам, вы-ж адны працаваць ня будзеце,—адказваюць комсамольцы,—а вы як перадавік будзеце другім даваць прыклад.

Дзядзька Сідорык, дзядзька Леўка і многа другіх дзядзькоў навучыліся прыглядацца да жыцьця, яны шчыльна зьвязаны з арцелью, пераймаючы ад яе тое, што ўрэшце зрабіла іх аўторытэтнымі гаспадарамі-перадавікамі.

VII.

Быў пан. У пана быў маёнтак і чэлядзь.

Прышоў Кастрычнік. З сваіх вульлёў усе трутні вяляцелі. Асталіся толькі рабочыя пчолы. Стомленыя, змардованыя, сабраліся гэтыя пчолы і пачалі зьбіраць мёд. Цяжка было. Ня было сілы, але быў запал і энэргія. Гэтую энэргію яны перарабілі ў работу і перамаглі.

На той зямлі, дзе некалі рабілася „мэліорацыя“ да гнаілася сена, дзе ад цямна да цямна парабкі працавалі на пана—цяпер расьце арцель „Бальшавік“.

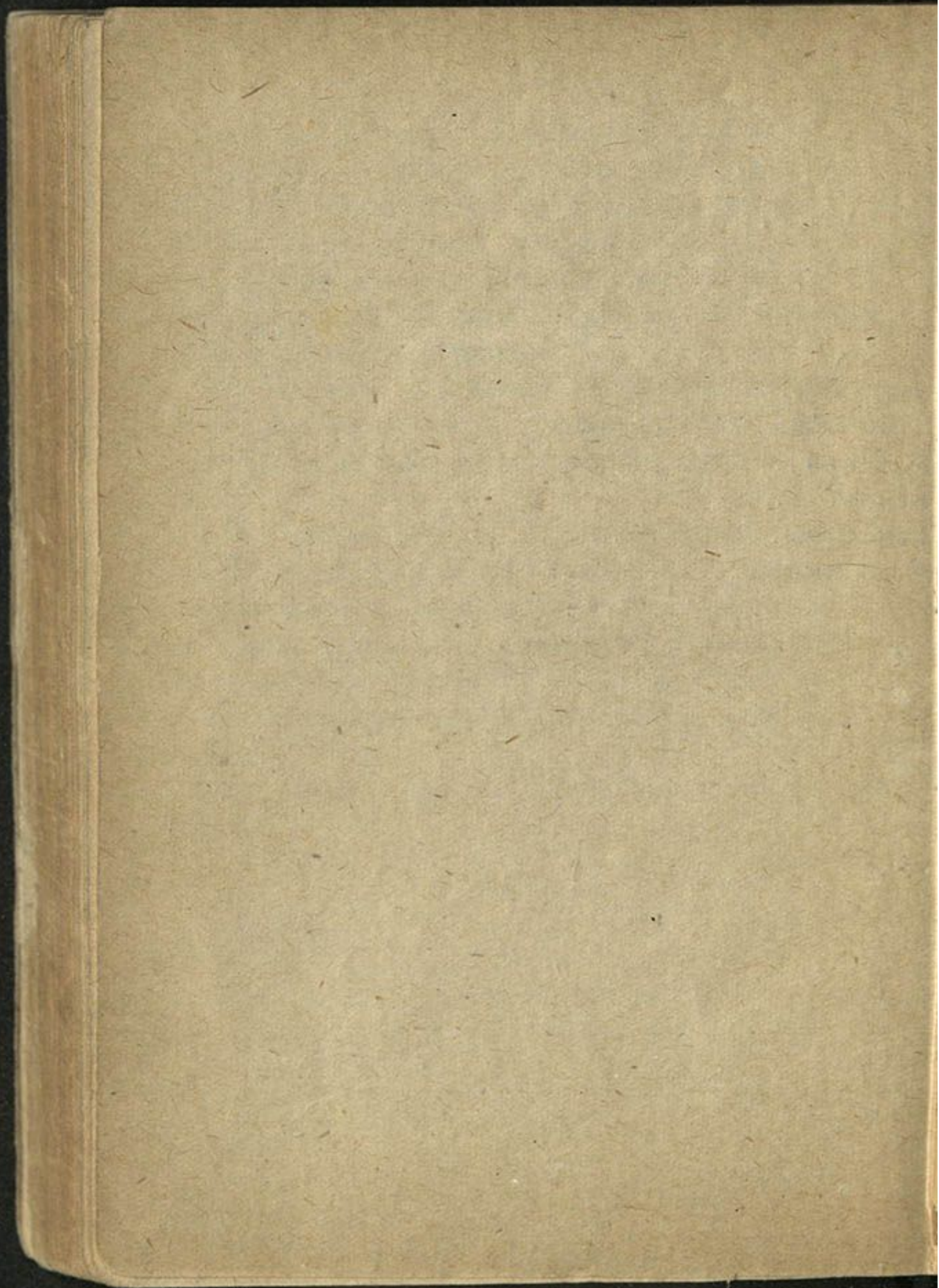
Яшчэ толькі 5 год, як жыве колгас. Але ён глыбока пусьціў храсткі, зрабіўшыся відавочным паказьнікам і агітатарам за рэарганізацыю жыцьця на новых колектыўных формах. Гэта кавалачак зямлі, на якім трактары, машыны людзі робяць рэволюцыю культуры і гаспадаркі, будуюць соцыялізм.

Гэта новая, дагэтуль яшчэ нікім ня бачаная зямля.

Менск.
Красавік, 1929 г.

З Ъ М Е С Т

	<i>Стар.</i>
Па дарозе	3
Подых вясны	13
Крокі і дні	21
На грані	34
Па ручаінах	61
Новая зямля	86

1901 E.

1964 г.

Бел. архив
1994 г.

+

Л. А. Г. А. 60 кап.

a

8000000 1949996

